

Nader onderzoek naar de aan- en verkoop van onteigend
Joods vastgoed in de Tweede Wereldoorlog door de
gemeente Gouda en het rechtsherstel na 1945

Aangifte
van **Joodsch grondbezit**

Moet voor 15 September 1941 geschieden

Als „Joodsch grondbezit“ wordt aangemerkt
elk recht van opstal, erfpacht, beklemming,
vaste huur en hypotheek

De A.N.B.O.

(Alg. Ned. Beheer van Onr.
Goederen), Beeklaan 415-
417, Tel. 394896, Den Haag,
heeft in Gouda verschillende
huizen voor geldbelegging

TE KOOP.

Haar vertegenwoordiger zal
tot het geven van nadere
inlichtingen aanwezig zijn in
Hotel „De Zalm“, Markt 34,
op Woensdag 15 Maart van
10—12 uur.

© Streekarchief Midden-Holland (SAMH)

Gouda, september 2021

Inhoudsopgave

I. Inleiding.....	4
1.1 Opzet.....	4
1.2 Onderzoeksmethode.....	4
2. Roof van Joods bezit en rechtsherstel, historisch kader.....	7
2.1 Verordening 154/1941	7
2.2 Verkaufsbücher	8
2.3 Na de oorlog.....	10
2.4 Administratief rechtsherstel.....	10
2.5 Schade- en compensatieregelingen sinds 1945.....	13
3. Verwerving van Joods onroerend goed in Gouda.....	16
3.1 Onteigening en verkoop in Gouda.....	17
3.2 De gemeente Gouda als koper tijdens WO2 en erna.....	17
3.3 Naheffingen in Gouda.....	22
4. Conclusie	27
Bronnen.....	30
Literatuur.....	30
Websites.....	30
Geraadpleegde archieven.....	30
Bijlage I: Overzicht van alle Goudse adressen die voorkomen in de Verkaufsbücher	33

I. Inleiding

In februari 2020 ontving de gemeente Gouda een mail met vragenlijst van de tv-programma's Pointer van KRO-NCRV en Follow the Money van VARA-BNN¹. Zij deden navraag bij alle Nederlandse gemeentes naar de onteigeningen en doorverkoop van Joodse woningen in de Tweede Wereldoorlog op basis van de Verkaufsbücher in het Nationaal Archief. Ook de gemeente Gouda komt voor in deze Verkaufsbücher. Wat is er gebeurd met dit Joodse bezit na de oorlog? Het is bekend dat in sommige gemeentes de oorspronkelijke Joodse eigenaren of hun erfgenamen nog achterstallige belastingen moesten betalen. Is dit het geval in Gouda geweest en is er wel of niet een compensatieregeling toegepast?

In april 2020 heeft de gemeente Gouda deze vragenlijst doorgestuurd naar het Streekarchief Midden-Holland. Het streekarchief heeft een korte verkenning uitgevoerd op basis van direct beschikbare gegevens. Vanwege de lockdown tijdens de coronapandemie konden veel gegevens op dat moment echter niet in korte tijd achterhaald worden. De gemeente Gouda heeft in december 2020 de opdracht gegeven aan het streekarchief een uitgebreider onderzoek uit te voeren. Het rapport dat nu voor u ligt, doet verslag van dat onderzoek.

1.1 Opzet

De volgende onderzoeksvragen zullen onderzocht worden:

- Welke informatie is te vinden in de archieven van Gouda of elders over de aankoop en verkoop van onteigend Joods onroerend goed en welke rol heeft de gemeente Gouda hierbij gespeeld?
- Zijn er na de oorlog naheffingen geweest door de gemeente Gouda met betrekking tot lokale heffingen of belastingen?
- Welk rechtsherstel heeft er plaats gevonden na de oorlog over bovenstaande onderwerpen en/of heeft er compensatie plaatsgevonden?

1.2 Onderzoeksmethode

Voor dit onderzoek zijn de vier stappen gevolgd, zoals deze worden omschreven in *Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog van geroofd Joods onroerend goed* door Maarten-Jan Vos en Serge ter Braake:²

¹ Zie voor een overzicht van dit onderzoek: <https://pointer.kro-ncrv.nl/verkaufsbucher-administratief-boekwerk-als-startpunt-voor-aangrijpende-oorlogsverhalen>.

² Vos en Ter Braake, *Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog van geroofd Joods onroerend goed. Inzicht in een administratief proces* (2013).

1. Het in kaart brengen van de verkochte percelen vóór en in de Tweede Wereldoorlog in Gouda zoals geregistreerd in de *Verkaufsbücher*.³ In de *Verkaufsbücher* worden vaak verouderde adressen vermeld. In één geval is er zelfs geen adres, maar wordt alleen een stoep van tien vierkante meter beschreven. Kadastrale gegevens, zoals een sectie-aanduiding en kadastraal nummer zijn niet opgegeven, zodat het soms lastig is percelen te kunnen identificeren.
2. Verdere identificatie van de Joodse eigenaars voor zover deze voorkomen in de *Verkaufsbücher*. Als eigenaar wordt vaak alleen een voorletter en achternaam genoemd, naar blijkt bij onderzoek soms foutief gespeld. In combinatie met het adres, kon meestal via andere persoonsbronnen wel de kadastrale registratie achterhaald worden.
3. Onderzoek in het (digitale) Kadaster. Om te kunnen bepalen wanneer en hoe het perceel is onteigend, verkocht en weer in handen van de oorspronkelijke eigenaar is terechtgekomen, wordt verder onderzoek gedaan in de kadastrale archieven.
4. Onderzoek in de dossiers van het *Nederlands Beheersinstituut (NBI)*. Deze dossiers bevinden zich in het Nationaal Archief in Den Haag. De dossiers zijn ontsloten op achternaam, voorletter en woonplaats van degene door en/of voor wie de goederen worden beheerd⁴. De dossiers zijn zeer divers van omvang, bestaan soms slechts uit een enkele brief, soms uit dikke omslagen met financiële verantwoordingen van bewindvoerders of onderzoeksrapporten naar nabestaanden.

Daarnaast is onderzoek gedaan in de gemeentelijke secretarie-archieven van Gouda. Hierbij is gezocht naar aanwijzingen over naheffingen van plaatselijke belastingen of andere vergoedingen die Joodse eigenaren of erfgenamen na de Tweede Wereldoorlog hebben moeten betalen, zoals in andere steden is gebleken. Dit onderdeel van het onderzoek is het meest lastig. Veel van deze dossiers met gegevens over individuele gevallen zijn, volgens algemeen geldend archiefbeleid, al lang geleden vernietigd. Uit de wel bewaarde algemene dossiers kan vaak niet genoeg informatie worden gehaald. Ook gaat het om verschillende heffingen en belastingen, waarvoor naheffing gespeeld kan hebben. Zo speelden in Amsterdam en Den Haag vooral de (onterechte) heffingen en boetes op erfpachten een rol. Deze werden na de oorlog in rekening gebracht over de Joodse eigendommen die tijdens de oorlog waren onteigend.⁵ In Rotterdam handelde het vooral om naheffingen betreffende de lokale straatbelasting.⁶ Zo zijn er meerdere voorbeelden te geven, die per gemeente verschillend kunnen

³ De *Verkaufsbücher* zijn digitaal doorzoekbaar via het Nationaal Archief in Den Haag: <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/nederlandse-beheersinstituut-nbi#collapse-73950>.

⁴ <https://www.nationaalarchief.nl/onderzoeken/zoekhulpen/nederlandse-beheersinstituut-nbi#collapse-5698>.

⁵ Piersma en Kemperman, *Openstaande rekeningen. De gemeente Amsterdam en de gevolgen van roof en rechtsherstel, 1940-1945* (2015); Slaa, Te, 'Daar dit een immorele aanslag is': de houding van de gemeente Den Haag tegenover Joodse eigenaren van onroerend goed 1940-1945 (2017).

⁶ Piersma en Van den Berg, *Ontrechting en rechtsherstel. Het Rotterdamse gemeentebestuur inzake ontrechting en rechtsherstel van Joodse oorlogsslachtoffers 1940-1955* (2020).

zijn. Een exacte vergelijking met andere gemeentes of het gebruiken van kennis over bronnen uit eerder gedaan onderzoek gaat daarom vaak niet op.

Om een goed beeld te kunnen geven van de omstandigheden waaronder onteigening en roof plaatsvonden tijdens de Tweede Wereldoorlog en welke compensatie en schaderegelingen er in algemene zin ten behoeve van het rechtsherstel hebben plaatsgevonden, volgt in het volgende hoofdstuk eerst een kort historisch kader. Zo kan het Goudse onderzoek en de resultaten in de juiste context worden geplaatst.

2. Roof van Joods bezit en rechtsherstel, historisch kader

Na de bezetting van Nederland in de meidagen van 1940 wordt een opeenvolgende reeks van maatregelen uitgevaardigd, die uiteindelijk heeft geleid tot de moord op meer dan honderdduizend in Nederland woonachtige Joden. De nazi's gaan al snel over tot het verwijderen van Joden uit het economische en maatschappelijke leven door het invoeren van een reeks verordeningen. Deze verordeningen hebben tot doel de Joodse inwoners te registreren, isoleren en uiteindelijk te vernietigen. De roof van kapitaal en goederen verloopt in Nederland systematisch. Om het roven rechtmatig te laten lijken, worden, naast het uitvaardigen van de verordeningen, door de Duitse bezetter officiële instanties opgericht om aan de roof uitvoering te geven. Hieronder volgt een kort overzicht van de betreffende verordeningen en instanties die te maken hadden met de onteigening en verkoop van Joods onroerend goed.

2.1 Verordening 154/1941

Op 11 augustus 1941 treedt Verordening 154/1941 'betreffende het joodsche grondbezit' in werking. Hiermee wordt de onteigening van al het joods onroerend goed en hypotheeken geregeld. Deze verordening verplicht de joodse bevolking in Nederland haar grondbezit, inclusief alle aan de grond gerelateerde rechten, aan te melden bij de Duitse bezettingsmacht. Aangifteformulieren voor registratie van joods grondbezit moeten worden ingediend bij de *Niederländische Grundstückverwaltung* (NGV). De verordening 154/1941 is niet van toepassing op landbouwgronden en onroerende goederen die deel uitmaakten van ondernemingen. Deze zijn dan al aangemeld op grond van Verordening 189/1940 'betreffende het aangeven van joodse ondernemingen' van 22 oktober 1940. Nadat de Joodse eigenaren van onroerend goed zijn onteigend in het kader van verordening 154/1941, wordt dit in de registers van het kadaster bijgeschreven, door middel van een stempel rechtsboven aan de pagina van de kadastrale leggers. Ook in de oorspronkelijke koopakte wordt dit stempel gezet.

				N ^o . 84a.			
		NAAM	VOORNAMEN	BEROEP	WOONPLAATS	ART. 1841	
EIGENAAR		de Wolff	David	koopman	Gouda	4/1941 n ^o 701 324 aa.15-9-41	
MEDE-EIGENAREN		me H. en uit de 1921				no 1086... c. 28/11	
		Gouda de gemeente				4/1941 4/1941	
VRUCHTGEBRUIKER, ERFPACHTER, RECHT VAN OPSTALHOUDER OF BEZITTER VAN HET RECHT VAN GEBRUIK EN BEWONING							
mon.	POLDER, GEHUUCHT	VERWIJZING NAAR het kadastrale het register van overschrijving		SOORT	BELASTBARE OPBRENGST	BEKNOPT OMSCHRIJVING	AANWIJZING DER ARTIKEL EN VOLGNOMMENS VAN DIT REGISTER. Waaruit Waar

Volgens berekeningen van diverse onderzoekers worden zo circa twintigduizend percelen onteigend uit Joods eigendom en in beheer genomen door de NGV, ook wel de *Nederlandse Administratie van Onroerende Goederen* genoemd. Vele eigenaren en bewoners zijn op het moment van onteigening of kort daarna al gedeporteerd naar één van de doorgangs- en/of concentratiekampen of ze zijn ondergedoken.

2.2 Verkaufsbücher

Nadat een perceel of pand onteigend is, wordt geprobeerd het te verkopen. Eventuele hypotheeken en andere kosten worden van het binnengekomen verkoopbedrag afgetrokken en het restant wordt overgemaakt naar de *Vermögensverwaltungs- und Renteanstalt* (VVRA). In de kadastrale leggers wordt het perceel overgeschreven naar de nieuwe eigenaar. De administratie van deze verkopen is ook bijgehouden in de *Verkaufsbücher*.⁷ De administratie in de overgebleven *Verkaufsbücher* omvat 7.107 objecten: panden, bouwkvavels, bos en heidegrond. Deze zijn te herleiden tot 1.891 individuele Joodse eigenaren. Eén deel van de *Verkaufsbücher* is niet bewaard gebleven, het aantal van verkochte percelen ligt hoger. Van elk object zijn onder andere de adresgegevens, de namen van de eigenaar, de namen van de betrokken notarissen en oorlogskopers en de verkoopprijzen van het onteigende object genoteerd.

948/1	Amsterdam Munakassate 55/13 Palmbaanste 13 Nieuwe en Grootste Slot I A'dam. G. L. Lijfs, A'dam nl. Pl. v. Bismarckste. 22	27.5.43	4.843	Berout de Rie	f	54.000.-	4.833,90	1620.-	82.410	3.151,50	16-11-43	P. P. A.	41843	5-10	4783
1109/1	Amsterdam Kalkwaterstraat 10 J. A. Spangier Amsterdam. C. G. u. P. Kuispers Amsterdam.	2.6.43	19.10.43	Berout Krom	f	60.000.-	4575,78	2040.-	4430	2494,98	15-11-43	P. P. A.	191043	5-11-43	4784
1381/3	Amsterdam Amstel 314/318 N. Striep Amsterdam C. M. A. v. Uden Koozengracht 56 Amsterdam	2.6.43	6.843	Berout Milkens	f	11.000.-	10.813,18	330.-	660	10.476,58	15-11-43	P. P. A.	24943	27.9.43	4785
3009/112	Amsterdam Juisantstr. 155/157 J. v. Kollen Amsterdam. J. v. Kollen Klaarwaterstraat 60 Amsterdam	2.6.43	19.8.43	Berout Klammais	f	10.000.-	5992,75	300.-	6-	5.686,75	15-11-43	P. P. A.	4943	27.9.43	4786
5531/1	Amsterdam Vateringsstraat 69 M. de Klerk Amsterdam. J. A. Kuispers Kortenaerplantste 4 Amsterdam	4.6.43	11.8.43	Berout Klammais	f	14.000.-	7544,12	420.-	840	5745,72	15-11-43	P. P. A.	11843	31.1.44	4787

⁷ Nationaal Archief Den Haag, Dossierarchief van het Nederlandse Beheersinstituut (NBI), en van de in beslag genomen administraties, 1945-1967, toegangsnummer 2.09.16, inventarisnummers 532.1-532.7, 536.1-536.9.

Betrokken organisaties bij de roof van Joods onroerend goed⁸

Niederländische Grundstückverwaltung (NGV) en Landelijke Hypotheekbank NV

De *Niederländische Grundstückverwaltung* (NGV) is verantwoordelijk voor de onteigening van het joodse grondbezit. Hieronder valt zowel de grond als de daarop staande bebouwing en de opbrengsten daarvan, zoals huur, erfpacht en hypotheek. De NGV neemt na aanmelding het beheer van de onroerende goederen en de hypotheek over, en begint vervolgens met onteigening en verkoop van de onroerende goederen. Voor de uitvoering stelt de NGV particuliere beheerders aan, die de huren innen, hypotheek en verzekeringen verzorgen en de uiteindelijke verkoop regelen. De twee belangrijkste zijn het door NSB'ers geleide *Algemeen Nederlandse Beheer van Onroerende Goederen* (ANBO) en het administratiekantoor *Nobiscum*. Deze organisaties stellen op hun beurt weer onderbeheerders aan.

De huizen worden vaak ver onder de prijs verkocht aan een tussenpersoon, waarna ze voor een normale prijs worden doorverkocht. De opbrengsten van de huren en verkoop worden op rekening van de VVRA gestort en de huuropbrengsten naar de roofbank *Liro* overgemaakt, waar de joodse eigenaren verplicht een rekening hebben moeten openen. Omdat, ondanks Duitse pressie, de Nederlandse hypotheekbanken zich proberen te onttrekken aan het verstrekken van hypotheek op joods bezit, wordt hiervoor eind 1943 de *Landelijke Hypotheekbank* opgericht. Deze bank wordt tevens gebruikt om een einde te maken aan hypothecaire vorderingen die joden hebben op niet-joden. In totaal worden ca. 20.000 percelen en 5.600 hypotheek aangemeld met een geschatte waarde van respectievelijk 150 miljoen en 22 miljoen gulden. De NGV ontvangt tijdens de oorlog een saldo van 7 miljoen gulden voor de exploitatie van het onroerend goed.

Vermögensverwaltungs- und Rentenanstalt (VVRA)

De door de bezetter in mei 1941 opgerichte stichting *Vermögensverwaltungs- und Rentenanstalt* (VVRA) is geen 'actieve' roofinstantie. Zij heeft tot taak de van andere roofinstanties ontvangen liquide middelen en effecten te beheren. Zo komen de opbrengsten die voortvloeien uit de verkoop van joodse bedrijven en onroerende goederen bij haar terecht. De stichting bemoeit zich wat betreft de arisering hoofdzakelijk met de grotere bedrijven; de koopsommen van de kleinere zaken en de opbrengst van de geliquideerde bedrijfjes worden rechtstreeks bij de *Liro* gestort.

⁸ Onderzoeksgids *Oorlogsgetroffenen WO2, terugkeer, opvang, nasleep*: <https://www.oorlogsgetroffenen.nl/archiefvormers>.

Lippmann, Rosenthal & Co. Sarphatistraat (Liro)

Lippmann, Rosenthal & Co. was de naam van een bekende joodse bankiersfirma in de Nieuwe Spiegelstraat in Amsterdam. Onder dezelfde naam vestigt de Duitse bezetter in de Sarphatistraat een filiaal van deze bank, dat bekend wordt onder de afkorting *Liro* (Sarphatistraat). De naam van deze achtenswaardige joodse bank is overgenomen om vertrouwen te wekken, maar in feite staan de twee banken los van elkaar. Op grond van de Eerste Liro-verordening worden vanaf augustus 1941 alle joden in Nederland gedwongen hun contante geld en cheques te storten op een rekening bij Liro, al hun tegoeden en deposito's bij banken en spaarbanken naar Liro over te laten schrijven en hier hun effecten in depot te geven. In mei 1942 volgt de Tweede Liro-verordening waarbij 'collecties van alle soorten kunstvoorwerpen, voorwerpen van goud, platina of zilver, alsmede bewerkte en onbewerkte edelstenen, halfedelstenen en parels' moeten worden ingeleverd en levensverzekeringsspolissen en vorderingen aangemeld. Om de schijn van reguliere bank op te houden, houdt Liro tot eind 1942 individuele bankrekeningen bij waarop de ingeleverde joodse vermogenswaarden worden geboekt. Vanaf 1943 worden de individuele rekeningen opgeheven en werden alle vermogens op een Sammelkonto (verzamelrekening) gestort, waarna de joodse eigenaren geen toegang meer hebben tot hun eigen bezittingen.

2.3 Na de oorlog

Meer dan honderdduizend in Nederland wonende Joden worden tijdens de Tweede Wereldoorlog vermoord in concentratiekampen. Hele families zijn weggevaagd. Veel van de Joodse onroerend goedeigenaren leven niet meer na de oorlog. Slechts enkele mensen hebben de concentratiekampen overleefd of zijn de oorlog doorgekomen door onder te duiken. Soms zijn er nog wel (verre) familieleden die als erfgenaam een claim kunnen doen op bezittingen. De Joodse eigenaren of hun nabestaanden kunnen na de oorlog een claim indienen en aanspraak maken op rechtsherstel. Ze moeten wel veel tijd en geld investeren in het terugkrijgen van rechtmatige bezittingen.

2.4 Administratief rechtsherstel

Joden die de oorlog hebben overleefd of hun erfgenamen kunnen een beroep doen op het wetsbesluit E 100, ofwel '*Besluit herstel Rechtsverkeer*'. Dit besluit maakt het mogelijk om handelsafspraken of geldelijke transacties die in de oorlog in bezet Nederland hebben plaatsgevonden, geheel of gedeeltelijk nietig te verklaren. Dit betekent dat in principe alle maatregelen van de bezetter betreffende het onteigenen van landbouwgronden of onroerend eigendommen geacht worden niet plaatsgevonden te hebben. De verkopen van Joods onroerend goed worden daarmee onwettig, tenzij de oorlogskoper

BEWINDVOERING.

Allen die gelden te vorderen hebben van, verschuldigd zijn aan, of goederen onder hun berusting hebben van **Loe Schenk** of **Henriëtte Schenk**, gewoonde hebbende **Gouwe 123, Gouda**, worden verzocht zich voor **14 October 1945** te wenden tot ondergeteekende

De bewindvoerder,
Mr. A. A. J. RIJKSEN.
Gouda, 13 September 1945.
Crabethstraat 43.

BEWINDVOERING.

Allen die gelden te vorderen hebben van, verschuldigd zijn aan, of goederen onder hun berusting hebben van **Ernst Baum**, gewoonde hebbende **Sophia v. d. Goudestr. 39, Gouda**, worden verzocht zich vóór **14 October 1944** te wenden tot ondergeteekende.

De bewindvoerder,
Mr. A. J. J. RIJKSEN.
Gouda, 13 September 1945.
Crabethstraat 43.

BEWINDVOERING.

Allen die gelden of goederen onder zich hebben van of betalingen verschuldigd zijn aan dan wel pretenities hebben ten laaste van **Gustav Hirsch**, gewoonde hebbende aan de **Hoogstraat no. 1 te Gouda**, dienen hiervan vóór **1 October 1945** opgave te doen ten kantore van den bewindvoerder **Mr. J. I. van Doorninck, Regentesseplantsoen no. 28.**

De bewindvoerder s.
Mr. J. I. VAN DOORNINCK.

BEWINDVOERING.

Allen die gelden of goederen onder zich hebben van of betalingen verschuldigd zijn aan dan wel pretenities hebben ten laaste van **Werner Hirsch**, gewoonde hebbende aan de **Joubertstraat no. 201 te Gouda**, dienen hiervan vóór **1 October 1945** opgave te doen ten kantore van den bewindvoerder **Mr. J. I. van Doorninck, Regentesseplantsoen no. 28.**

De bewindvoerder s.
Mr. J. I. VAN DOORNINCK

BEWINDVOERING IKENBERG.

Allen, die gelden te vorderen hebben van, verschuldigd zijn aan, of goederen onder zich hebben van: **Isaac Ikenberg** en diens echtgenoot **Emma Herz, Karl Erich Ikenberg, en Rosa Sara Ikenberg, wed. van Ernst Löwenstein**, allen laatstelijk wonende te **Gouda, Krugerlaan no. 21**, of van een hunner, dan wel aanwijzingen of inlichtingen daaromtrent kunnen verstrekken, worden verzocht zich ten spoedigste te wenden tot den bewindvoerder **B. J. N. AKKERS-DIJK, Gouwe 152-154 te Gouda.**

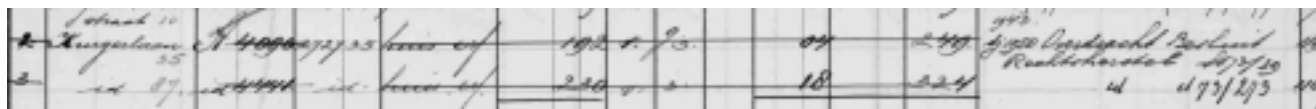
kan aantonen dat hij wel te goeder trouw is geweest. Verder wordt de Raad voor Rechtsherstel ingesteld, met onder andere een afdeling Onroerend Goed en Rechtspraak. Rechtsherstel betekent het herstellen van de situatie van de gedupeerde in de oorspronkelijke toestand voor de roof of onder dwang verkochte. Hij of zij mag er niet door worden verrijkt.

Voor de percelen en panden die 'slechts' zijn onteigend door verordening 150/1941, en niet één of meerdere keren verkocht, moet 'alleen' de kadastrale inschrijving van het beheer door de NGV doorgehaald worden. Vervolgens kunnen de oorspronkelijke eigenaar of diens erfgenamen een claim indienen bij de onder beheer gestelde NGV. Als de oorspronkelijke eigenaar in zijn recht hersteld wordt, gaat de claim op de NGV over naar de oorlogskoper.

Onroerend goed kan tegen het moment dat rechtsherstel moest plaatsvinden al meerdere eigenaren en/of bewoners hebben gehad, waarbij de laatste koper wellicht wel te goeder trouw kan hebben gehandeld. In dergelijke gevallen tracht de afdeling Onroerende Goederen van de Raad voor het Rechtsherstel altijd een minnelijke schikking te laten treffen. De schade wordt dan over de (oorlogs)kopers gespreid. Als zo'n regeling niet mogelijk blijkt, wordt de zaak in behandeling genomen door de afdeling Rechtspraak van de Raad. Kopers te kwader trouw - die bewust joods bezit hebben gekocht - worden geacht de schade wel altijd voor hun rekening te nemen.

In de praktijk verloopt het echter niet altijd zo soepel. Het doel van de afdeling Onroerende goederen is om zo veel mogelijk zaken minnelijk te schikken waarbij de partijen met elkaar eruit n moeten komen zonder tussenkomst van een rechter. Die schikking is een overeenkomst opgesteld volgens een vast stramien die dezelfde kracht heeft als een rechterlijke uitspraak. De koopovereenkomst wordt nietig verklaard, het beheer over het pand

teruggegeven. De oorlogskoper betaalt de inkomsten van eventuele huur terug aan de oorspronkelijke eigenaar. Die op zijn beurt draait wel op voor de kosten van eventuele verbouwingen, afgeloste hypotheek of betaalde belastingen. Meestal zijn de kosten van de rechtsherstelakte weer voor de oorlogskoper.

Al deze administratieve handelingen en de bewijslast hiervoor kosten veel tijd. Het duurt meestal enkele jaren voordat alles afgehandeld is. Complicerende factor hierbij is dat er vaak eerst een bewindvoerder is aangesteld over de goederen, als nog niet duidelijk was wie de oorlog heeft overleefd en wie de erfgenamen van de vermoorde familieleden zijn. Rechtsherstel kan alleen plaatsvinden als nabestaanden of de bewindvoerder op de hoogte zijn van eigendom én als ze een procedure tot rechtsherstel beginnen. Voordat dit uitgezocht is en de erfgenamen hun rechten kunnen laten gelden en voordat duidelijk is om welke eigendommen het precies gaat, zijn al weer jaren voorbijgegaan.

Als er geen minnelijke schikking kan plaatsvinden, kan gekozen worden voor de rechtsgang naar de Raad voor het Rechtsherstel. Dit betekent echter een nog langere periode van onzekerheid, die bovendien gepaard gaat met hoge proceskosten. Veel eigenaren of nabestaanden kunnen dit niet opbrengen en geven wellicht eerder toe aan een schikking dan gevoelsmatig juist is.⁹

Een minnelijke schikking kan dan volgens de administratieve en juridische spelregels juist verlopen zijn, moreel valt er nog wel wat op af te dingen. De Groningse hoogleraar Lipschitz beschrijft in zijn boek *De kleine sjoa* hoe deze minnelijke schikking vaak met druk opgelegd wordt. De oorspronkelijke eigenaar kan geen directe aanspraken maken op zijn eigendom, maar kan het zich ook niet veroorloven lang te wachten op een woning of geld dat nodig is om een leven weer op te proberen te pakken. De oorlogskoper kan daarentegen vaak rustig wachten tot een gunstige schikking.¹⁰

Daarnaast gaat de minnelijke schikking uit van billijkheid en redelijkheid bij beide partijen, een feit dat ervoor zorgt dat de beroofde Joodse oorlogsslachtoffers gemakkelijk onredelijkheid en inheligheid verweten kan worden van als zij bezwaren opperen tegen voorgestelde schikkingen.¹¹

⁹ Meijer, *E 100 en de naoorlogse rechtspraak met betrekking tot onroerend goed* (2008), p. 167.

¹⁰ Lipschitz, *De kleine sjoa* (2001), p. 61.

¹¹ Piersma en Kemperman, *Openstaande rekeningen. De gemeente Amsterdam en de gevolgen van roof en rechtsherstel, 1940-1945* (2015), p. 133-134.

De *Commissie-Van Kemenade*, een onderzoekscommissie uit de jaren '90 van de 20^e eeuw, heeft berekend dat de Duitse bezetters ongeveer 179 miljoen gulden aan Joods onroerend goed hebben geroofd.¹² Hierbij zijn het aan bedrijven toebehorend onroerend goed en landbouwgronden niet meegerekend. Het onroerend goed wordt door rechtsherstel en minnelijke schikking uiteindelijk vrijwel in alle gevallen gerestitueerd. Bij de hypotheke en het exploitatiesaldo door de NGV vindt echter geen volledige vergoeding plaats: de oorspronkelijke eigenaren krijgen respectievelijk 16.6 miljoen gulden (van de 22 miljoen) en 5.3 miljoen (van de 7 miljoen) terug. In totaal wordt voor een waarde van 171.9 miljoen gulden gerestitueerd, terwijl er voor 179 miljoen is geroofd.

2.5 Schade- en compensatieregelingen sinds 1945

Al tijdens de bezettingstijd worden twee schadevergoedingsregelingen uitgevaardigd die voorzien in een compensatie voor materiële oorlogsschade: het *Besluit op de Materiële Oorlogsschaden* (Verordening 221/1940) en het *Besluit op de Bezettingsschaden* (Verordening 30/1942). Na de oorlog, op 16 juni 1945, worden deze besluiten vervangen door het *Besluit Overgangsregeling Oorlogsschade* (Stb. F98), dat op 9 november 1945 weer wordt omgezet in het *Besluit op de Materiële Oorlogsschaden 1945* (Stb. F255), oftewel het Besluit MOS. Het basisprincipe van alle besluiten is hetzelfde: burgers kunnen compensatie krijgen voor materiële schade veroorzaakt door oorlogsgeweld, handelingen of maatregelen van de vijand of oorlogsomstandigheden.

Alleen schade aan tastbare goederen wordt als oorlogsschade aangemerkt, zoals schade aan onroerend goed, bedrijfsuitrusting, handelsvoorraden, huisraad en vaartuigen. Andere vormen van inkomensschaden - zoals verlies van inkomsten of werk, of verlies van geld, waardepapieren of effecten - vallen buiten de schaderegelingen. Bij een uitkering wordt niet uitgegaan van de vervangingswaarde van de goederen, maar van de vooroorlogse waarde, met als peildatum 9 mei 1940. Daarop wordt nog een bedrag aan afschrijving in mindering gebracht. Met de registratie, het onderzoek en de taxatie van de schade zijn Schade Enquête Commissies belast (SEC's), die over heel Nederland verspreid waren.

Voorschotten voor huisraad worden via het netwerk van het Centraal Bureau Verzorging Oorlogsslachtoffers in natura verleend of gestort op zogeheten huisraadschadeboeken bij de Nederlandsche Middenstandsbank. Bedrijven kunnen voor voorschotten en aanvullende kredieten terecht bij de speciaal daartoe opgerichte Herstelbank.

Joodsch bezit achterhaald.
 Door de politie hier ter stede werden enige bronzen beelden in beslag genomen, welke afkomstig zijn uit Rotterdam.
 De beelden behoorden tot de bezittingen van een Joodsche familie aldaar. Na het bombardement werden ze uit de puinhoopen van het huis gehaald en ondergebracht in een fabriek. Deze fabriek kwam echter onder „Verwaltung” van den N.S.B. er A. C. v. D. die de beelden verkocht, o.a. aan een inwoner van Gouda. Bij dezen laatste zijn ze nu achterhaald, om te zijner tijd aan de eerste eigenaren te worden teruggegeven.

¹² Kemenade et al. (red.), *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WOII*, (2000).

Eind jaren '50 van de vorige eeuw heeft de West-Duitse regering in het kader van de *Wiedergutmachung* een tweetal schadevergoedingswetten uitgevaardigd, het *Bundesrückerstattungsgesetz* (BRüG) en het *Bundesentschädigungsgesetz* (BEG). Naast vergoedingen voor materiële schade, kan een - beperkte - vergoeding voor immateriële schade verkregen worden.

Onderzoekscommissies

Eind jaren negentig van de twintigste eeuw worden door de Nederlandse regering enkele commissies ingesteld die de opdracht krijgen onderzoek te verrichten naar aspecten van het naoorlogse rechtsherstel. De instelling van deze commissies komt voort uit een groeiende internationale belangstelling voor de roof en recuperatie van bezittingen van oorlogsgetroffenen. Vooral in de Verenigde Staten van Amerika worden kritische vragen gesteld over geroofd nazi-goud, kunst en slapende joodse oorlogstegoeden bij Zwitserse banken. Ook de ontdekking van een deel van de kwijt gewaande Liro-archieven in Amsterdam, brengt naar voren dat er bij de afwikkeling van het rechtsherstel fouten zijn gemaakt en dat de schaderegelingen niet altijd voldoende restitutie of compensatie heeft opgeleverd. Voor een volledig overzicht van alle commissies en onderzoek wordt verwezen naar de *Onderzoeksgids Oorlogsgetroffenen*.¹³

Algemene conclusie uit de diverse onderzoeken is dat er kritiek geleverd kan worden op de uitvoering van het rechtsherstel. De lange duur die de afhandeling van een zaak in beslag nam en het hoog bureaucratische gehalte van de uitvoering worden niet positief beoordeeld. Het naoorlogse rechtsherstel is in grote lijnen juridisch correct verlopen, maar er is niettemin sprake geweest van tekortkomingen die voor betrokkenen onbillijke en onrechtvaardige consequenties hadden. Toenmalig minister-president Wim Kok heeft in een reactie op de bevindingen van de onderzoekscommissies gesteld dat het naoorlogs rechtsherstel te formeel, te bureaucratisch en te kil is geweest. De regering heeft hiervoor haar verontschuldigingen uitgesproken en op basis van de aanbevelingen van de onderzoekscommissies zijn er alsnog diverse individuele en collectieve schadevergoedingen uitgekeerd aan (Joods) oorlogsgetroffenen en/of organisaties. Met deze financiële tegemoetkoming wilde de regering de achteraf geconstateerde tekortkomingen erkennen en 'finaal recht doen aan de kritiek op de bejegening van de betrokken vervolgingslachtoffers in het rechtsherstel en de gevolgen die dat heeft gehad voor hun verdere bestaan.' Deze zogenaamde Maror-gelden (Morele Aansprakelijkheid Roof en Rechtsherstel) moesten niet worden gezien als het overdoen van het rechtsherstel, maar 'als een erkenning van morele aanspraken' van de Joodse gemeenschap. Dit finale recht zou moeten gelden voor alle overheidslagen, inclusief de gemeentes.

¹³ Onderzoekscommissies naoorlogs rechtsherstel: http://www.oorlogsgetroffenen.nl/thema/rechtsherstel/07_Onderzoekscommissies_naoorlogs_rechtsherstel.

Na de periode van alle onderzoekscommissies, worden door meestal opzienbarende vondsten van archieven en informatie nieuwe inzichten verkregen van het rechtsherstel en welke fouten hierbij gemaakt zijn, dit keer vaak op gemeentelijk niveau. In 2013 bericht het Parool over de gemeente Amsterdam die na de oorlog Joodse eigenaren of hun nabestaanden had aangeslagen en beboet voor het niet betalen van erfpacht tijdens de oorlogsjaren. Ook in andere grote steden zoals Den Haag en Rotterdam blijken dergelijke naheffingen gedaan te zijn. Deze gemeentes besluiten dat de discussie over morele erkenning of financiële compensatie niet afgedaan zijn met het finaal recht van de Marorgelden. 'Niet de vraag of met eerdere compensatie, zoals met de Marorgelden, reeds rechtsherstel heeft plaatsgevonden moet centraal staan, maar het gegeven dat de gemeente Den Haag tijdens en kort na de oorlog op immorele wijze is omgesprongen met haar verantwoordelijkheden jegens juist op dat moment uiterst kwetsbare inwoners van de stad.'¹⁴ Ongeacht de eerdere financiële tegemoetkoming van de Rijksoverheid, nemen deze drie gemeentes hun eigen verantwoordelijkheid.

Op basis van deze onderzoeken en de digitalisering en ontsluiting van de *Verkaufsbücher* door het Nationaal Archief wordt nu in veel Nederlandse gemeentes diezelfde vraag gesteld hoe de betreffende gemeente in en na de Tweede Wereldoorlog heeft gehandeld ten opzichte van Joodse onroerend goed.

¹⁴ Piersma en van den Berg, *Ontrechting en rechtsherstel. Het Rotterdamse gemeentebestuur inzake ontrecting en rechtsherstel van Joodse oorlogsslachtoffers 1940-1955* (2020), p. 8.

3. Verwerving van Joods onroerend goed in Gouda

De administratie in de *Verkaufsbücher* omvat totaal 7.107 objecten: panden, bouwkavels, bos en heidegrond. Eén deel is niet bewaard gebleven. Uit andere bronnen is bekend dat totaal negenduizend objecten onrechtmatig zijn verkocht tijdens de Tweede Wereldoorlog van een totaal geschat in Joods eigendom van circa twintigduizend objecten. De objecten in de *Verkaufsbücher* zijn, soms met wat spuurwerk, te herleiden tot 1.891 individuele (veelal Joodse) eigenaren.¹⁵ Van elk object zijn onder andere de adresgegevens, de namen van de eigenaar, de namen van de betrokken notarissen en oorlogskopers en de verkoopprijzen van het onteigende object zijn te herleiden. In de *Verkaufsbücher* worden voor Gouda totaal zestien transacties opgenomen. Deze transacties betreffen meerdere adressen, panden en/of percelen, van zowel Goudse eigenaren als van eigenaren van elders uit Nederland.

Naast de percelen en panden die verkocht zijn tijdens de Tweede Wereldoorlog, zijn er in 1941 op basis van verordening 154/1941 veel meer onroerend eigendommen onteigend en in beheer genomen door de *Niederländische Grundstücksverwaltung*. Naar deze percelen is geen structureel onderzoek gedaan, tenzij deze 'toevallig' naar voren kwamen als eigendom van een al onderzochte Joodse eigenaar. Om te onderzoeken hoe het rechtsherstel is verlopen bij deze onteigende onroerend goederen, zou het bezit in kaart gebracht moeten worden van alle Joodse inwoners van Gouda tussen 1940 en 1945.

Helaas is dan nog niet al het onteigende onroerend goed in beeld, aangezien eigenaren niet altijd in Gouda hoefden te wonen, maar zoals uit het onderzoek is gebleken, bijvoorbeeld uit Rotterdam of Den Haag kwamen. Het is niet bekend om hoeveel onteigende Goudse percelen het in totaal gaat en in hoeverre rechtsherstel is toegepast. Er is in Gouda nooit systematisch onderzoek gedaan naar de onteigening en verkoop van onroerend goed van Joodse eigenaren. Er is wel veel informatie verzameld over de Joodse inwoners zelf, onder andere ten behoeve van de Stolpersteine en diverse publicaties.¹⁶

Op basis van de steekproef die Maarten-Jan Vos en Serge ten Braake hebben gedaan, kan wel gesteld worden dat in het merendeel van de gevallen landelijke administratief rechtsherstel heeft plaatsgevonden en dat de percelen zijn teruggegeven.¹⁷ Of rechtsherstel plaatsvond hing veelal af of en hoe

¹⁵ <https://labs.kadaster.nl/stories/verkaufsbucher/>.

¹⁶ Bijvoorbeeld Citroen, *Hier woonden... Stolpersteine Gouda* (2020); Verwajen, *Joods Gouda II, de laatste 100 jaar Joods leven vanaf ca. 1850* (2016).

¹⁷ Vos en ter Braake, *Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog*, p. 92-95.

vaak een perceel was doorverkocht en of de oorspronkelijke eigenaren het pand terug konden claimen of dat er eerst een uitgebreid en langdurig onderzoek naar mogelijke erfgenamen moest plaatsvinden, aangezien hele families waren vermoord in de concentratiekampen. De gevallen waar geen enkele vorm van rechtsherstel heeft plaatsgevonden, bedragen iets meer dan één procent.

3.1 Onteigening en verkoop in Gouda

De meeste percelen uit Joods eigendom die in Gouda zijn geregistreerd in de *Verkaufsbücher*, worden verkocht in de periode 1943-1944. In ieder geval in maart 1944 adverteert de beheerder A.N.B.O. nog dat er in Gouda verschillende huizen voor geldbelegging te koop zijn. De vertegenwoordiger van de A.N.B.O. houdt daarvoor zelfs een speciaal spreekuur in Hotel De Zalm op 15 maart 1944.

In bijlage I is een overzicht opgenomen van alle transacties die hebben plaatsgevonden in Gouda en die geregistreerd staan in de *Verkaufsbücher*. Voor een aantal daarvan is nader uitgezocht wat er met deze adressen na de Tweede Wereldoorlog is gebeurd. Dat wil zeggen of bekend is of en hoe rechtsherstel heeft plaatsgevonden. Bij het grootste deel van deze transacties in de *Verkaufsbücher* worden de te koop aangeboden percelen en panden aangekocht door particulieren. In een aantal gevallen lijkt het erop dat de kopers bevriend met, zakelijk betrokken bij of zelfs familie waren van de Joodse oorspronkelijke eigenaren. Probeerden zij zo het eigendom te beschermen tegen verkoop aan onbekende en misschien minder goedgezinde kopers? Voor het grootste gedeelte zijn de percelen in Gouda binnen enkele jaren na het einde van de oorlog weer officieel in handen van de oorspronkelijk eigenaar of diens erfgenamen.

In dit rapport worden hierna alleen de transacties uit de *Verkaufsbücher* uitgebreid onderzocht, waarbij de gemeente Gouda zelf als koper is betrokken geweest, namelijk een perceel van 10 m² aan de Rozendaal en het pand aan de Markt met adres Markt 28-29.¹⁸ Voor het onderdeel 'Naheffingen' worden wel alle Goudse adressen uit de *Verkaufsbücher* meegenomen in het onderzoek, en eveneens andere adressen waarbij een Joodse eigenaar bekend is.

3.2 De gemeente Gouda als koper tijdens WO2 en erna

De gemeente Gouda is als koper zelf geïnteresseerd geraakt in twee aangeboden percelen uit Joods eigendom, namelijk een stuk stoep aan de Rozendaal en een pand aan de Markt. De twee aankopen worden hieronder apart behandeld.

¹⁸ Markt 28-29 (Nationaal Archief Den Haag, NBI toegangsnummer 2.09.16, inventarisnummer 536.9, laufnummer 7982); 10 m² stoep Rozendaal (Nationaal Archief Den Haag, NBI toegangsnummer 2.09.16, inventarisnummer 536.2, laufnummer 4110).

Stoep Rozendaal ter hoogte van huisnummer 9 - 13

De stoep aan de Rozendaal (met een omvang van circa tien vierkante meter) valt binnen een reeks aankopen van de gemeente van stoepen gedurende een veel langere periode, voor, tijdens en na de oorlog. Meer dan honderd jaar geleden omvatte elk pand aan een straat ook de eigendom van de stoep voor of naast een het huis. Elke eigenaar is verantwoordelijk voor het onderhoud van zijn eigen stuk stoep.¹⁹ De stoepen zijn vaak afgezet met palen en/of kettingen. Naarmate het verkeer op straat drukker wordt, is een doorgaand trottoir voor voetgangers een steeds grotere wens voor de gemeente. Eigenaren wordt daarom aangeboden deze stoepen te verkopen aan de gemeente. Dan zijn ze niet meer verantwoordelijk voor het onderhoud en kan de gemeente een veilig trottoir voor voetgangers aanleggen. In de gemeentedorssiers zijn vele van deze aankopen terug te vinden.²⁰

In het verslag van de gemeente Gouda over het jaar 1944, wordt vermelding gemaakt van de aankoop van een stuk stoep van de eigenaar Leo of Levie van Broek uit Rotterdam.²¹ Voor de stoep wordt 10 cent betaald, het standaardbedrag wat de gemeente in die jaren betaalt voor een stoep, ongeacht de omvang. De stoep ligt voor Rozendaal 9-13, eveneens eigendom van Leo van Broek. Daarin is een confectiefabriek gevestigd, een dependance van de confectiefabriek in Hillegersberg.

In werkelijkheid is niet meer Leo van Broek de eigenaar, maar koopt de gemeente de in 1941 onteigende stoep van de A.N.B.O. Leo van Broek is al op 14 juni 1942 omgekomen in concentratiekamp Mauthausen, zoals blijkt uit een overlijdensadvertentie die zijn echtgenote Elisabeth Benedictus een aantal dagen later plaatst in het *Joodsch Weekblad*. Hij is op 4 september 1941 gearresteerd door de Rotterdamse politie vanwege het verbergen van een radio,²² en via Kamp Amersfoort naar een kamp in Duitsland gedeporteerd. Elisabeth en hun drie kinderen, Lina (20 jaar), Henriette (19 jaar) en Henri of Hans (17 jaar) worden gearresteerd en gedeporteerd in september 1942 naar Westerbork. Op 21 mei 1943 worden ze vermoord in Sobibor.²³

Nadat duidelijk is geworden dat Levi van Broek is omgekomen in 1942 en zijn vrouw Elisabeth Benedictus en hun kinderen Lina, Henriette en Hans

Heden ontvingen wij het bericht van het overlijden op 14 Juni van onzen lieven man en zorgzamen vader, den heer
Leo van Broek,
in den ouderdom van 45 jaar. 3899
Uit aller naam:
E. van Broek—
Benedictus.
Hillegersberg, 19 Juni
Berglustlaan 72.

¹⁹ Post, De verdwenen stoepen van Gouda, *Tidings* 2, jaargang 39 (2020), p. 71-80.

²⁰ Bijvoorbeeld: SAMH, Aankoop diverse stoepen aan de Oosthaven en de Krugerlaan 1948-1973, *Secretarie-archief Gouda 1946-1975*, 0520. 6657.

²¹ SAMH, Gemeenteverslagen 1941-1945, *Secretarie-archief Gouda 1921-1945*, toegangsnummer 0057, inventarisnummer 4977.

²² Stadsarchief Rotterdam. Arrestantenkaarten Rotterdam, *Archief gemeentepolitie Rotterdam*, toegangsnummer 63, inventarisnummer 3747.

²³ <https://www.joodsmonument.nl>.

(overleden op 21 mei 1943) ook niet terug zullen keren, wordt de vader van Leo, vader Henri van Broek als bewindvoerder aangesteld.²⁴ Na diens overlijden in februari 1946, neemt zijn vrouw S. van Broek-Beunderman het bewind over tot 1952. De eigendommen waaronder het pand aan de Rozenaal in Gouda en bezittingen in Rotterdam worden uiteindelijk geërfd door twee familieleden van Elisabeth. Het stuk stoep is nooit terug overgeschreven op naam van Leo van Broek, maar altijd in eigendom gebleven van de gemeente Gouda.

Markt 28-29

Het pand Markt 28-29 is in eigendom bij Meijer Monasch sinds 1903. Hij is goudsmid van beroep en aan de Markt heeft hij een winkel met gouden en zilveren juwelen en horloges. In 1934 verhuist hij naar Rotterdam. Hij woont daar op de Henegouwerlaan 26 samen met zijn zuster Mietje Monasch die voor het huishouden zorgt. Zijn echtgenote Susanna van Dantzig is overleden in 1933 in Gouda, ze hebben één dochter Sophia Roza, geboren in 1904. Meijer en Mietje worden op 5 oktober 1942 in Rotterdam gearresteerd en afgevoerd naar Westerbork. Mietje wordt omgebracht op 19 oktober 1942 in Auschwitz. Meijer wordt uiteindelijk op 2 juli 1943 in Sobibor vermoord. Sophia Roza is kantoorbediende in Rotterdam en wordt via Vught en Westerbork gedeporteerd naar Sobibor, waar ze 2 juli 1943 op 39-jarige leeftijd wordt vergast.

Het pand aan de Markt, bekend onder kadastraal nummer C 3102 en groot 246 ca, wordt onteigend op 15 september 1942. In 1944 toont de gemeente Gouda belangstelling voor het pand. Het gemeentebestuur stuurt op 21 januari 1944 een brief aan de commissaris van de Provincie Zuid-Holland met de aankondiging het pand te kopen.²⁵ Bekend is dat het in de 'kadastrale leggers ten name staat van M. Monasch, doch thans in beheer is bij het Algemeen Nederlandsch Beheer van Onroerend Goederen te Den Haag'.

De A.N.B.O. biedt Markt 28/29 aan voor de prijs van 12.500 gulden. Deze prijs wordt door de directeur van Gemeentewerken als 'zeer billijk' beoordeeld. In de brief wordt verder aangegeven dat het pand ligt tussen het reeds eerder aangekochte Markt 31 en het gemeentegebouw Arti Legi op nummer 27. Het is de bedoeling hier een nieuw politiebureau te bouwen. De provincie keurt de aankoop goed, mits het pand 'strikt noodzakelijk wordt geacht in verband met de voorgenomen bouw'.

²⁴ Nationaal Archief Den Haag, NBI, toegangsnummer 2.09.16.02, Inventarisnummer: 49444, Broek-Benedictus, E. van, Rotterdam.

²⁵ SAMH, Aankopen, verkoop en ruiling van onroerend goed, Markt, Archief van de dienst Openbare Werken, 1946-1988, toegangsnummer 0479, inventarisnummer 43.

De verkoopakte wordt opgemaakt op 15 juni 1944 voor notaris F.J.J. Moerel. De verkopende instantie A.N.B.O. wordt vertegenwoordigd door de heer A.A.M. Overwijn, die als gemachtigde optreedt voor makelaar Dirk Hidde de Vries. De Vries komt uit Den Haag en richtte speciaal voor de verkoop van de onteigende Joodse panden de Algemeen Nederlands Beheer van Onroerende Goederen op. Aan de kant van de kopende partij wordt NSB-burgemeester Liera van de gemeente Gouda vertegenwoordigd door de heer G. Muurling. Ook in de koopakte wordt genoteerd dat het te verkopen onroerend goed volgens het kadaster op naam staat van de heer Meijer Monasch, maar dat het eigendom is beheer is genomen volgens de geldende verordening.²⁶

Op 30 juni 1950 wordt het overlijden van Meijer Monasch officieel aangetekend in de registers van de Burgerlijke Stand van Rotterdam. Ook zijn dochter wordt hierin geregistreerd. Twee broers van Meijer Monasch hebben de oorlog overleefd en zijn aangewezen als zijn erfgenamen. Als bewindvoerder is aangewezen Simon Monasch, samen met advocaat en procureur J. Slijper uit Rotterdam.²⁷

Al in november 1946 wordt een nieuw voorstel door Burgemeester en Wethouders van Gouda opgesteld voor uitbreiding en nieuwbouw van het politiebureau aan de Markt.²⁸ De plannen om het pand van Arti Legi (dat vrijkwam door de verhuizing van het stadsmuseum naar het Catharina Gasthuis) uit te breiden met de naastgelegen panden voor het politiebureau was al voor de oorlog ontstaan. Ook is er behoefte aan meer ruimtes dan het oude stadhuis op de Markt kon bieden. Het aantal ambtenaren breidt steeds verder uit, onder andere veroorzaakt door de groei van de gemeente. Volgens het voorstel moet bovendien gestreefd worden dat de (verschillende) secretariegebouwen niet te ver uit elkaar gesitueerd worden. Een plek op de Markt is te verkiezen boven welke andere locatie in de stad dan ook. Een eerste stap voor het plan van uitbreiding van Markt 27 (Arti Legi), komt er met de gelegenheid om in 1941 Markt 31 aan te kopen. Eenmaal in het bezit van dit pand richt de gemeente het oog op de tussenliggende panden. De kans voor Markt 28-29 komt na onteigening in 1941. In het voorstel uit 1946 is men er zich van bewust dat dit een foute aankoop geweest kan zijn: “De vraag van de rechtskracht van dezen aankoop zal wellicht nog aan de orde komen; mocht dit zoo zijn, dan zal de gemeente eventueel een nieuwe rechtstitel moeten verwerven.” Tenslotte wordt in 1945 nog het pand Markt 30, bekend onder kadastraal nummer C 1296, groot 94 ca, aangeschaft voor 25.000 gulden. De gemeente beschikt nu over een rijtje aaneengesloten panden om

²⁶ SAMH, Registers houdende de overeenkomsten van huur en verhuur, van koop en verkoop enzovoort betreffende de eigendommen der gemeente, 1940 – 1946, *Secretarie-archief Gouda 1921-1945*, toegangsnummer 0057, inventarisnummer 1050.

²⁷ Nationaal Archief Den Haag, NBI, toegangsnummer 2.09.16.10, inventarisnummer: 131142, Monasch, M., Rotterdam.

²⁸ SAMH, Dienstgebouw. Markt, 1946 – 1950, *Secretarie-archief Gouda 1946-1975*, toegangsnummers 0520, inventarisnummers 7707-7709.

de nieuwe plannen ruim te kunnen verwezenlijken. Er worden architecten aangeschreven en uiteindelijk maakt architect Abraham Matthaeus Rouville de Meux uit Den Haag meerdere plannen. Deze zijn echter nooit uitgevoerd. Uiteindelijk wordt in de jaren vijftig besloten het politiebureau te vestigen aan de Houtmansgracht. Het rijtje panden aan de Markt blijft in handen van de gemeente en wordt verhuurd aan diverse gebruikers en bewoners. In 1984 wordt het pand verkocht door de gemeente Gouda voor een bedrag van 255.000 gulden.²⁹

De bewindvoerders van Meijer Monasch zijn intussen vanaf 1946 al in gesprek gekomen met de gemeente. Mr. J Slijper richt zich in februari 1946 tot het College met de mededeling 'dat herstel in rechte zou worden gevraagd en de gederfde huur van het betrokken pand zou worden opgevorderd'. De gemeente geeft aan tegenover de bewindvoerders aan dat ze de voorkeur geven, 'met de erfgenamen van de heer M. Monasch ten aanzien van het betrokken pand een minnelijke schikking te treffen en zodoende een rechtsherstelprocedure te vermijden'. Ze geven daarbij aan 'dat het gewenst is dat de Gemeente de beschikking over het pand behield, omdat anders t.z.t. waarschijnlijk tot onteigening van hetzelfde pand zou moeten worden overgegaan, hetgeen voor de Gemeente dubbele kosten zou betekenen'.³⁰

De bewindvoerder is genegen de aangelegenheid minnelijk op te lossen en gaat akkoord met het feit dat de gemeente het pand zou behouden. De gemeente heeft daartegenover 'een open oog voor de geschade belangen en zijn bereid die schade te dekken'. De gemeente betaalt daarom een schadevergoeding gelijk aan de koopsom welke in 1944 werd betaald, vermeerderd met het exploitatiesaldo over het tijdvak van 15 juni 1944 tot de datum waarop de regeling beslag krijgt. De claim van de erven Monasch op de NGV, gaat over op de gemeente Gouda. De erven zien verder af van alle verdere aanspraken op schadevergoeding.

De gemeente gaat ervanuit dat claims op de NGV over het algemeen op ten minste 70 % van de oorspronkelijke vordering worden gewaardeerd. Het exploitatiesaldo is vastgesteld op ruim 3000 gulden, verder komen de kosten van de transactie en die van de rechtskundige bijstand van de erven Monasch, totaal 387,50 voor rekening van de gemeente. Het voorstel besluit: 'Het is duidelijk dat deze regeling voor de Gemeente Gouda de afsluiting betekent van een onverkwikkelijke zaak. De gemeente is, wij mogen wel zeggen tegen haar wil, eigenares geworden op een vrij kwalijke wijze van een pand dat zij aan de andere kant wel nodig heeft.' De gemeente is zich verder bewust van het risico dat de claim op de Grundstücksverwaltung wellicht niet tot het volle bedrag zal worden uitbetaald. 'Daar

²⁹ SAMH, Aankopen, verkoop en ruiling van onroerend goed, Markt, *Archief van de dienst Openbare Werken, 1946-1988*, toegangsnummer 0479, inventarisnummer 43.

³⁰ SAMH, Raadsvoorstellen 1950, *Secretarie-archief Gouda 1946-1975*, toegangsnummer 0520, inventarisnummer 9909.

anderzijds de destijds vastgestelde koopprijs voor dit Joodsche bezit uiteraard gedrukt was en de waarde van het geld is gedaald, is het bedrag dat de gemeente uiteindelijk voor het pand zal hebben betaald, niet buitensporig hoog.³¹

Op 24 februari 1950 wordt het voorstel van B&W besproken in de Goudse gemeenteraad.³² De raadsleden lijken zich meer druk te maken over de bestemming van het pand Markt 28/29 dan over het rechtsherstel. Men vindt dat B&W wat te stellig heeft geformuleerd in het voorstel dat het pand gebruikt zal worden voor een groot uitgebreid secretariegebouw, zonder dat de raad zich daar al definitief over heeft uitgesproken. Volgens raadslid van Wijk moet 'deze zaak alleen zien als een kwestie van rechtsherstel en er geen verder gaande betekenis aan toekennen. Deze scheef getrokken zaak moet recht getrokken worden; inderdaad betekent dit, zoals Burgemeester en Wethouders zeggen, de afsluiting van een onverkwikkelijke zaak.' Nadat er nog meer gedebatteerd wordt over de bestemming van het pand en alle daarmee samenhangende zaken, wordt uiteindelijk besloten het voorstel zonder hoofdelijke stemming aan te nemen, 'met deze oplossing, is van een kwade zaak het beste gemaakt, wat de raad kan aanvaarden.'

3.3 Naheffingen in Gouda

De lokale belastingen worden aangeslagen op de eigenaren van onroerend goed. In principe is dit nog altijd de Joodse eigenaar, tenzij een onroerend goed al verkocht was. Dan is de nieuwe eigenaar verantwoordelijk voor het betalen van de belastingen. Als een perceel onteigend wordt, valt het onder het beheer van de NGV, die het beheer in Gouda heeft uitbesteed aan de A.N.B.O. Van deze organisaties is bekend dat betalingen van belastingen niet altijd gebeuren. Het gebeurt dat gemeentes toen de oorspronkelijke eigenaren of diens erfgenamen weer in beeld waren na de oorlog, alsnog tot naheffing over gaan. De voorbeelden zijn te vinden in Rotterdam, Amsterdam en Den Haag.

Onderzoek doen naar de lokale (na)heffingen blijkt een lastige opgave te zijn. Van de dossiers zijn meestal alleen de algemene stukken bewaard. In bijna geen enkel geval is er informatie over individuele aanslagen bewaard gebleven. De reden daarvoor is dat deze stukken een beperkte bewaartermijn hebben gehad, waarna zij vernietigd mochten worden.³³ Voor het onderzoek in de secretarie-archieven van de gemeente Gouda is desalniettemin breed gezocht naar aanwijzingen over naheffingen, die

³¹ SAMH, Raadsvoorstellen 1950, *Secretarie-archief Gouda 1946-1975*, toegangsnummer 0520, inventarisnummer 9909.

³² SAMH, Notulen raadsvergaderingen 1950, *Secretarie-archief Gouda 1946-1975*, toegangsnummer 0520, inventarisnummer 9940.

³³ Voor gemeentelijke uitvoeringsdossiers betreffende aangifte, vrijstelling, vermindering en invordering van gemeentelijke belastingen, geldt dat volgens richtlijnen uit 1948 al na 3 jaar op de lijst te vernietigen archieven werden vermeld. Piersma en Kemperman, *Openstaande rekeningen. De gemeente Amsterdam en de gevolgen van roof en rechtsherstel, 1940-1945* (2015), p. 266.

al dan niet systematisch zijn opgelegd. Alle algemene dossiers betreffende lokale belastingen zijn geraadpleegd.³⁴ Slechts in één dossier met bezwaarschriften tegen de lokale straatbelasting³⁵ worden kleine aanwijzingen gevonden voor enkele naheffingen. Voor een naoorlogs beleid of systematische uitvoering op dit gebied, zoals in andere gemeentes heeft plaatsgevonden, is echter geen aanwijzing gevonden.

In andere gemeentes komen lokale naheffingen ook in beeld, doordat ze worden meegenomen in de minnelijke regelingen in het kader van rechtsherstel. Bij deze schikkingen wordt steeds de belasting verrekend in de schikking die door de gemeente zelf is betaald in de periode dat zij eigenaar was.³⁶ De logica hierachter is dat de aankoop ongedaan was gemaakt en dat de gemeente nooit eigenaar geweest is. Daarom komen alle lasten en baten van de exploitatie weer voor rekening van de oorspronkelijke eigenaar. In de minnelijke schikking betreft Markt 28-29 worden echter alleen de kosten verrekend die de rechtmatige eigenaar heeft gemaakt, er is geen sprake van te verrekenen naheffingen van de lokale belastingen.

Een laatste aanwijzing voor naheffingen of andere te verrekenen kosten kan komen via documenten die door de Joodse eigenaren of diens erfgenamen zelf bewaard zijn gebleven. Immers, documenten over individuele gevallen zijn in de gemeentelijke archieven nauwelijks bewaard gebleven. Privépersonen kunnen daarentegen wel hun eigen exemplaren bewaren. Onderzoek naar deze particuliere documenten is echter een zeer moeilijke taak. De eigenaren van destijds en zelfs hun directe erfgenamen zijn meestal al overleden. Wat er bewaard is gebleven in families, berust vaak op toeval of hoe belangrijk dergelijke documenten werden geacht in de familiegeschiedenis. In Gouda is één voorbeeld bekend van een dergelijk bewaard document, dat hierna beschreven zal worden.

Straatbelasting

Uit de stukken betreffende het beheer van de nagelaten eigendommen van Leo van Broek, blijkt uit de verantwoording over 1946, dat de (rijks)grondbelasting over 1944 en 1945 en de gemeentelijke straatbelasting over 1945 nog betaald moeten worden.³⁷ De aanslag voor de gemeentelijke straatbelasting over 1945 bedraagt 33 gulden en 45 cent. Het eigendom van het perceel is op het moment van de aanslag echter niet geretourneerd naar de rechtmatige eigenaar. Het pand aan de Rozendaal 9-13 wordt op dat moment immers nog beheerd door de A.N.B.O. Deze heeft de belasting echter

³⁴ Dit betreft met name de hondenbelasting, straatbelasting, schoolbelasting en de verschillende ‘opcenten’ die werden geheven op rijksbelastingen. Zie hiervoor het overzicht met geraadpleegde archieven.

³⁵ Een lokale belastingheffing die nu onderdeel uitmaakt van de Onroerend Zaakbelasting.

³⁶ Dit is bijvoorbeeld het geval geweest in de gemeente Zaanstad, zie Gemeentearchief Zaanstad, *Nader onderzoek naar de aankoop van onteigend (Joods) vastgoed in de Tweede Wereldoorlog door de voormalige Zaangemeenten* (Zaandam, 2020).

³⁷ Nationaal Archief Den Haag, NBI, toegangsnummer 2.09.16.02, Inventarisnummer: 49444, Broek-Benedictus, E. van, Rotterdam.

blijkbaar niet betaald aan de gemeente en zo komt de aanslag alsnog terecht bij de erfgenamen. Er zijn geen aanwijzingen dat deze bezwaar hebben gemaakt tegen de aanslag of dat de aanslag is kwijtgescholden.³⁸

Voor wat betreft de grondbelasting, stelt de minister van Financiën direct na de oorlog dat het invorderen van grondbelasting over die tijdvakken ‘over welke de belaste goederen onder beheer waren gesteld en de eigenaar het genot en de vruchten heeft gemist’ niet gerijmd kan worden met ‘de billijkheid en derhalve achterwege moet worden gelaten’. De bedoeling is dat de nog openstaande posten van de grondbelasting na verloop van tijd als oninbaar werden afgeschreven.³⁹

Izak Mogendorff tekent wel bezwaar aan in verband met het eigendom van zijn huis aan de Kattensingel 42. In een dossier met bezwaarschriften tegen de straatbelasting is een brief van hem opgenomen, waarin hij bezwaar aantekent tegen de straatbelasting van 1942.⁴⁰ Zijn pand aan de Kattensingel 42 is niet alleen onteigend, maar ook in beslag genomen door de Wehrmacht, waarvoor hij ‘als Jood’ geen enkele vergoeding krijgt. Hij vraagt daarom ontheffing van de aanslag. De Goudse gemeenteontvanger antwoordt dat op basis van de verordening straatbelasting ontheffing niet is toegestaan, ‘aangezien hij als eigenaar van het betrokken pand in de kadastrale leggers is geregistreerd’. Kort daarna is Izak Mogendorff ondergedoken. Na zijn terugkeer ontvangt hij blijkbaar een aanslag over het jaar 1945, waarvoor hij wederom ontheffing aanvraagt, aangezien hij 2,5 jaar ondergedoken heeft gezeten. Hij kon geen gebruik maken van noch eigendom uitoefenen op zijn pand. Op deze brief is geen reactie bewaard gebleven in het dossier of de gemeente heeft niet gereageerd. Het is niet bekend of zijn bezwaar is toegekend of dat hij alsnog de aanslag heeft moeten betalen.

In hetzelfde dossier zijn een aantal dwangbevelen uit 1944 bewaard gebleven, waaronder die voor Israël Pierot aan de Fluwelensingel 64 en de Israëliische Gemeente per adres Krugerlaan 44.⁴¹ Deze aanslagen voor belasting voor de straatbelasting over 1943 worden uiteindelijk door de A.N.B.O. betaald, maar pas nadat de gemeente Gouda beslag heeft laten leggen op de huuropbrengsten. Verdere bezwaarschriften of aanwijzingen over naheffing van de straatbelasting zijn niet gevonden.

³⁸ Er is geen verrekening voor een deel van het jaar gemaakt, aangezien de onteigening officieel tot en met 5 mei 1945 had geduurd. Het bedrag voor de straatbelasting 1946 is hetzelfde als in 1945, namelijk 33,54 gulden.

³⁹ Piersma en van den Berg, *Ontrechting en rechtsherstel. Het Rotterdamse gemeentebeleid inzake ontrechting en rechtsherstel van Joodse oorlogsslachtoffers 1940-1955* (2020), p. 24.

⁴⁰ SAMH, *Straatgeld en riolen, 1941-1945, Secretarie-archief Gouda 1921-1945*, toegangsnummer 0057, inventarisnummer 3865.

⁴¹ Israël Pierot zijn echtgenote Francina Polak en hun achttienjarige dochter Rebecca Pierot zijn op 28 mei 1943 in Sobibor omgebracht.

Het lijkt erop dat de gemeente enigszins rekening heeft gehouden met de 'afwezigheid' van de Goudse Joodse bewoners. De aanslagen worden vanaf 1943, toen de meeste Joodse inwoners intussen gedeporteerd waren of in onderduik gegaan, opgelegd aan de beheerders van het onteigende Joodse onroerend goed of wellicht al aan de nieuwe eigenaren. Of deze beheerder, in de meeste Goudse gevallen de A.N.B.O. altijd even stipt betaalt, zijn de aanwijzingen niet positief. Het lijkt er echter niet op dat de gemeente deze aanslagen alsnog heeft opgelegd na de oorlog aan de oorspronkelijke eigenaren. Wel is, zodra deze eigenaren of diens erfgenamen weer terug gekeerd waren, de aanslag straatbelasting over geheel 1945 in rekening gebracht.

Een gasrekening over 1942

Tijdens dit onderzoek wordt in de periode rond 5 mei 2021 op sociale media een foto geplaatst van een gas- en elektriciteitsrekening uit 1946. Deze rekening ten bedrage van 10 gulden en 46 cent staat op naam van Samuel Joseph Leefsma aan de Krugerlaan 105 en betreft de periode september/oktober 1942. Enige tijd daarna, in mei 1946, krijgt Nathan Leefsma, een zoon van Samuel Joseph Leefsma en Susanna Mogendorff een brief toegestuurd met dezelfde rekening. Het is de Gemeentelijke Lichtfabrieken Gouda bekend geworden dat hij als bewindvoerder is aangewezen voor zijn overleden vader. Of Nathan op dat moment al zeker weet dat zijn ouders (en twee zussen, 1 broer en veel meer familieleden) vermoord zijn in een concentratiekamp, is niet bekend. De bevestiging daarover van het Rode Kruis wordt in november 1946 naar hem toegestuurd. Nathan betaalt de factuur. Het familielid dat de foto plaatst van de gas- en elektriciteitsrekening is ontzet over het feit dat de gemeente zo'n rekening kunnen sturen, terwijl de ouders van de geadresseerde nota bene in Auschwitz vergast zijn. Ook de verontwaardiging op de sociale media is groot.

GEMEENTE LICHTFABRIEKEN - GOUDA				Datum: _____		Belangrijk!																																																				
Kantoor: Turfmarkt 6 AFD. BOEKHOUDING				Nieuw adres: _____		Bij overschrijving van het bedrag deze nota steeds																																																				
Telefoon No. 2119				Opmerkingen: _____		← nota-nummer _____																																																				
NOTA voor { den-Heer: S.J. Leefsma, Krugerlaan 105 Mw.: de Firma: de N.V.:				No.:		← en _____																																																				
Specificatie vaste bedragen →				voor geleverd over de maand(en): Sept./Oct. 1942		← verbruiks-maand(en) _____																																																				
<table border="1"> <tr> <th>Mw. n. w. adp. GAS</th> <th>Enkel tarief</th> <th>Dubbel tarief</th> <th>Vastrecht tarief</th> <th>Nacht-tarief</th> <th>Heur. Boiler</th> <th>Vastbedrag per maand *</th> </tr> <tr> <td></td> <td></td> <td></td> <td>2.60</td> <td></td> <td></td> <td>2.60</td> </tr> </table>				Mw. n. w. adp. GAS	Enkel tarief	Dubbel tarief	Vastrecht tarief	Nacht-tarief	Heur. Boiler	Vastbedrag per maand *				2.60			2.60																																									
Mw. n. w. adp. GAS	Enkel tarief	Dubbel tarief	Vastrecht tarief	Nacht-tarief	Heur. Boiler	Vastbedrag per maand *																																																				
			2.60			2.60																																																				
<table border="1"> <tr> <th colspan="4">GASVERBRUIK in m³</th> <th colspan="4">ELECTRICITEITSVERBRUIK in kWh</th> <th colspan="3">BEDRAG</th> </tr> <tr> <th>A</th> <th>B</th> <th>C</th> <th>D</th> <th>Enkel tarief</th> <th>Dubbel tarief hoog</th> <th>Dubbel tarief laag</th> <th>Vastrecht tarief</th> <th>Nacht-tarief</th> <th>Gas en Electriciteit</th> <th>Vast bedrag totaal *</th> <th>TOTAAL</th> </tr> <tr> <td></td> <td>44</td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td></td> <td>21</td> <td></td> <td>5.26</td> <td>5.20</td> <td>10.46</td> </tr> </table>				GASVERBRUIK in m ³				ELECTRICITEITSVERBRUIK in kWh				BEDRAG			A	B	C	D	Enkel tarief	Dubbel tarief hoog	Dubbel tarief laag	Vastrecht tarief	Nacht-tarief	Gas en Electriciteit	Vast bedrag totaal *	TOTAAL		44						21		5.26	5.20	10.46																				
GASVERBRUIK in m ³				ELECTRICITEITSVERBRUIK in kWh				BEDRAG																																																		
A	B	C	D	Enkel tarief	Dubbel tarief hoog	Dubbel tarief laag	Vastrecht tarief	Nacht-tarief	Gas en Electriciteit	Vast bedrag totaal *	TOTAAL																																															
	44						21		5.26	5.20	10.46																																															
BETEEKENIS DER TARIFFAANDUIDING:				Indien het bedrag deze nota ingevolge Uw machtiging AUTOMATISCH van Uw Bank- of Postgirorekening wordt afgeschreven, gelieve U — voor zoover noodig — terstond voor voldoende saldo zorg te dragen.																																																						
<table border="1"> <tr> <th>Tarief</th> <th>Omschrijving</th> <th>Prijs per m³ of kWh</th> <th>Vast bedrag per maand</th> <th>Prijsvaststelling No.</th> </tr> <tr> <td>A</td> <td>Gas</td> <td>9 cent</td> <td>f 0.25</td> <td rowspan="4">010. IV. 212</td> </tr> <tr> <td>B</td> <td>"</td> <td>8 "</td> <td>0.40</td> </tr> <tr> <td>C</td> <td>"</td> <td>5 "</td> <td>2.20</td> </tr> <tr> <td>D</td> <td>"</td> <td>4 1/2 "</td> <td>3.45</td> </tr> <tr> <td colspan="5">Electriciteit</td> </tr> <tr> <td>—</td> <td>Enkel tarief</td> <td>23 "</td> <td>0.25</td> <td rowspan="4">007. IV. 212</td> </tr> <tr> <td>—</td> <td>Dubbel tarief hoog</td> <td>21 "</td> <td>0.75</td> </tr> <tr> <td>—</td> <td>Dubbel tarief laag</td> <td>10 1/2 "</td> <td>0.75</td> </tr> <tr> <td>—</td> <td>Vastrecht tarief</td> <td>4 "</td> <td>volg. art. 15</td> </tr> <tr> <td>—</td> <td>Nacht-tarief</td> <td>21/2 "</td> <td>0.30</td> <td></td> </tr> </table>				Tarief	Omschrijving	Prijs per m ³ of kWh	Vast bedrag per maand	Prijsvaststelling No.	A	Gas	9 cent	f 0.25	010. IV. 212	B	"	8 "	0.40	C	"	5 "	2.20	D	"	4 1/2 "	3.45	Electriciteit					—	Enkel tarief	23 "	0.25	007. IV. 212	—	Dubbel tarief hoog	21 "	0.75	—	Dubbel tarief laag	10 1/2 "	0.75	—	Vastrecht tarief	4 "	volg. art. 15	—	Nacht-tarief	21/2 "	0.30		Gireet U ZELF, dan dient het bedrag — ingevolge het bepaalde in de betrokken verordeningen — Vóór DEN 25sten DEZER MAAND op onze POSTGIROREKENING No. 92659 — te worden overgeschreven.					
Tarief	Omschrijving	Prijs per m ³ of kWh	Vast bedrag per maand	Prijsvaststelling No.																																																						
A	Gas	9 cent	f 0.25	010. IV. 212																																																						
B	"	8 "	0.40																																																							
C	"	5 "	2.20																																																							
D	"	4 1/2 "	3.45																																																							
Electriciteit																																																										
—	Enkel tarief	23 "	0.25	007. IV. 212																																																						
—	Dubbel tarief hoog	21 "	0.75																																																							
—	Dubbel tarief laag	10 1/2 "	0.75																																																							
—	Vastrecht tarief	4 "	volg. art. 15																																																							
—	Nacht-tarief	21/2 "	0.30																																																							

Samuel Joseph Leefsma en Susanna Mogendorff zelf zijn rond oktober 1942 ondergedoken. Op 1 november 1942 verschijnt er in het Algemene Politieblad een opsporingsbericht van de politie voor hen. Na anderhalf jaar worden ze alsnog gearresteerd en op 9 mei 1944 opgesloten in Westerbork. Op 19 mei 1944 wordt het echtpaar verder gedeporteerd naar Auschwitz. Hier worden ze direct vermoord in de gaskamers op 22 mei 1944.

In het kader van de onderzoeksvragen in dit rapport, is daarom onderzocht of de Gemeentelijke Lichtfabrieken hier een bepaalde beleidslijn voor volgden en/of dat een ambtenaar de losse eindjes in zijn financiële administratie probeerde weg te werken. Vooral van belang is om te weten of er meer Joodse nabestaanden te maken hadden met dergelijke naheffingen. Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn de bronnen van de Gemeentelijke Lichtfabriek doorzocht. Deze maken onderdeel uit van het secretarie-archief van de gemeente uit de periode 1921-1945 en 1946-1975.⁴² Van de dossiers zijn echter alleen weer de algemene stukken bewaard gebleven. Details over naheffingen of zelfs maar individuele betalingen of bezwaarschriften zijn niet bewaard gebleven. Ook in de jaarverslagen of financiële verslagen wordt hier niets over vermeld of geregistreerd. Het is niet bekend of dit vaker is voorgekomen.

⁴² Zie hiervoor het overzicht met geraadpleegde archieven.

4. Conclusie

Getracht is een antwoord te krijgen op de drie onderzoeksvragen:

- Welke informatie is te vinden in de archieven van Gouda of elders over de aankoop en verkoop van onteigend Joods onroerend goed en welke rol heeft de gemeente Gouda hierbij gespeeld?
- Zijn er na de oorlog naheffingen geweest door de gemeente Gouda met betrekking tot lokale heffingen of belastingen?
- Welk rechtsherstel heeft er plaats gevonden na de oorlog over bovenstaande onderwerpen en/of heeft er compensatie plaatsgevonden?

Om deze vragen te kunnen beantwoorden is er onderzoek gedaan in diverse archieven en zijn soms onverwachte documenten naar boven gekomen. Op niet alle onderzoeksvragen kan echter een volledig en afdoend antwoord worden gegeven, omdat simpelweg de bronnen ontbreken. Het is de vraag of deze antwoorden op een dag wel gevonden kunnen worden. Het blijkt dat door digitalisering soms bronnen nog beter ontsloten kunnen worden en zo nieuwe informatie wordt gevonden, zoals in het geval van de erfpachtkwestie in Amsterdam. Gegarandeerd is dit echter niet, omdat veel van dergelijke uitvoeringsdossiers al lang geleden door gemeentelijke archiefriichtlijnen vernietigd mochten worden. Wellicht is daarom de enige nieuwe vindplaats van informatie, documenten die zich nog bij nabestaanden en diens nakomelingen bevinden. Misschien wordt nu door deze nieuwe reeks van onderzoeken bij veel Nederlandse gemeentes hier de aandacht op gevestigd.

Wat wel bekend is, is dat de gemeente Gouda in de oorlogsjaren door de Duitse bezetters onteigend onroerend goed heeft aangekocht. Het gaat daarbij om de aankoop van een stuk stoep in de Rozendaal en een pand aan de Markt. De aankoop van de stoep kan gezien worden in een lange serie van vergelijkbare aankopen, voor, tijdens en na de oorlog. Hetzelfde standaard bedrag van 10 cent wordt betaald aan de onrechtmatige beheerder van het perceel. Na de oorlog is de stoep niet terug overgeschreven naar de oorspronkelijke eigenaar Leo van Broek. Of dit met instemming is gebeurd van diens bewindvoerder of erfgenamen is niet bekend.

Voor wat betreft het pand aan de Markt 28-29, komt de onteigening en verkoop in de oorlog de gemeente goed uit. Al in het bezit van Markt 27 en 31 heeft de gemeente de tussenliggende panden al op het oog. Mocht de kans tot aankoop niet zijn gekomen, zou waarschijnlijk tot onteigening over zijn gegaan. De gemeente heeft namelijk lang het plan gehad het politiebureau en een deel van de gemeentelijke secretarie onder te brengen in nieuwbouw op de plek van dit rijtje panden. Al tijdens de verkoop, maar ook kort na de oorlog is steeds duidelijk dat het pand van de oorspronkelijk eigenaar

Meijer Monasch is en slechts in beheer was. Er was natuurlijk geen sprake van normaal beheer. De opbrengsten van exploitatie of verkoop ging nooit naar de nog steeds in het kadaster geregistreerde eigenaar, maar altijd naar Duitse instanties. In de verordeningen en ook in de documenten die worden opgemaakt, zoals de verloopakte van Markt 28-29, wrden verhullende eufemismen gebruikt, zoals beheer van het onroerend goed ten behoeve van de oorspronkelijke Joodse eigenaar door een beheersorganisatie.

Na de oorlog is men zich bewust van het feit dat de rechtstitel op basis waarvan het was aangekocht, juridisch niet klopt. Al in 1946 melden zich ook de bewindvoerders bij de gemeente met de vraag tot rechtsherstel. Toch duurt het nog tot 1950 voordat er een minnelijke schikking tot stand is gekomen. De gemeente mag het pand houden, inclusief een claim op eventuele schadevergoeding en betaalt de erfgenamen het oorspronkelijke verkoopbedrag, inclusief de gemaakte rechtskosten en exploitatieopbrengsten uit. Voor de gemeenteraad houdt B&W voor dat de eerste aankoop én de schikking niet hebben gezorgd voor buitensporig hoge kosten. De aankoop van Markt 28-29 kenmerkt zich vooral door een pragmatische invulling van de plannen voor de nieuwbouw die al bij de gemeente bestonden. Dat zij daarbij naar eigen zeggen, een voordelige koop hebben gedaan, zelfs als compensatie van de NGV niet meer te verwachten valt. Was de oorlog er niet geweest, was de gemeente hoogstwaarschijnlijk over gegaan tot onteigening van het pand, waarbij het de vraag is, wat het de gemeente dan had gekost of wat het Meijer Monasch had opgeleverd.

Van het systematisch opleggen van naheffingen lokale belastingen over de oorlogsperiode aan teruggekeerde inwoners is vooralsnog geen bewijs gevonden. De belangrijkste reden daarvoor is dat informatie over individuele aanslagen en heffingen in vrijwel alle gevallen vernietigd is. Het is niet bekend of er zoals in de gemeente Amsterdam sprake was veel openstaande rekeningen waarvan het stadsbestuur besloot dat ze de financiële schade zouden verhalen op de oorspronkelijke bewoners, inclusief een boete voor te late betalingen. In Den Haag werd de naheffing van de straatbelasting over de jaren 1943-1945 gerechtvaardigd door het feit dat het hier om een zakelijke belasting ging en dat de billijkheid van de aanslag er niet toe deed, aangezien de schade die joodse eigenaren leden door oorlogsomstandigheden en Duitse bezetting waren veroorzaakt. Het lag niet op de weg van de gemeente deze daarom te vergoeden. Het feit dat de Joodse eigenaren bij de onteigende en nog niet doorverkochte percelen nog steeds in het kadaster stonden geregistreerd, bewees dat zij de formele eigenaar waren en op grond daarvan belastingplichtig.⁴³

⁴³ Slaa, Te, *'Daar dit een immorele aanslag is': de houding van de gemeente Den Haag tegenover Joodse eigenaren van onroerend goed 1940-1945* (2017), p. 229-230.

De financiële schade is in Gouda wellicht kleiner geweest, of de rekeningen zijn vaker betaald, waardoor waarschijnlijk geen systematische naheffingen hebben plaatsgevonden. Het kan ook zijn dat de veel kleinere gemeente Gouda meer wist over het lot van zijn Joodse inwoners. Het feit dat er geen bezwaren zijn gevonden over de straatgeldaanslagen van 1943 en 1944 betekent wellicht dat deze ook niet waren opgelegd. Dat besluit het gemeentebestuur wel te doen voor de aanslag in 1945, toen halverwege dat jaar de situatie weer tot normaal is terug gekeerd. Zelfs bij de ongevoelige naheffing voor een onbetaalde gasfactuur, lijkt de gemeenteontvanger er rekening mee gehouden te hebben, dat vanaf oktober het echtpaar niet meer in hun huis verbleef. Tenminste er zijn geen naheffingen bekend voor wat betreft latere periodes. Het huis zal echter weer snel verhuurd zijn geweest, waardoor de nieuwe bewoners de gasrekeningen moesten betalen.

De gemeente Gouda lijkt daarentegen ook geen extra inspanningen te hebben geleverd om tegemoet te komen aan de specifieke moeilijkheden waarmee Joodse huiseigenaren te maken kregen. Daar wijst de lange duur op voor wat betreft de afhandeling van het rechtsherstel van Markt 28-29, de afwijzingen op de bezwaren voor de straatbelasting op een pand dat niet meer in gebruik en eigendom was bij de oorspronkelijke Joodse eigenaar en de aanmaning voor een gasrekening vier jaar na dato naar de erfgenamen. De opstelling is zakelijk en zelfs wellicht onverschillig te noemen, zoals ook blijkt uit de behandeling van de klacht van David Salomon Cats in december 1945.⁴⁴ Hij schrijft: 'Als Joodsch eigenaar was het mij in april 1943 niet langer mogelijk in het zakenleven te blijven en gedwongen zaak en woning te verlaten.' Tijdens zijn afwezigheid is het pand aan de Korte Tiendeweg (nr. 22, waar zijn winkel *De Kleine Winst* was gevestigd) verbouwd door de gebruikers van het pand op last van de Winterhulp. Een gedeelte van het pand van Cats is bij de buurwoning getrokken en een plaatsje dat nodig was voor licht en lucht is verdwenen. De verbouwing is zonder vergunning van B&W uitgevoerd. De gemeente antwoordt echter dat het er niet op lijkt dat er gebruik is gemaakt van zijn afwezigheid, dat zij niets kunnen betekenen en raadt hem aan als goede burger het geschil met zijn buurman onderling maar te regelen.

⁴⁴ SAMH, Rechtsherstel 1945-1946, *Secretarie-archief Gouda 1921-1945*, toegangsnummer 0057, inventarisnummer 4876

Bronnen

Literatuur

- Aalders, Gerard, *Roof. de ontvreemding van joods bezit tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Den Haag 1999).
- Aalders, Gerard, *Berooid. De beroofde joden en het Nederlandse restitutiebeleid sinds 1945* (Amsterdam 2001).
- Aalders, Gerard, *Bij Verordening*, nota RIOD (Amsterdam 1998).
- Citroen, Soesja, *Hier woonden... Stolpersteine Gouda* (Gouda, 2020)
- Contactgroep Tegoeden WO II, *Tweede Wereldoorlog: roof en rechtsherstel. Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WO II* (Amsterdam 2000).
- Dam, M.J. van, H.C. van Itterzon en H.J. Maarsingh, *Gouda in de Tweede Wereldoorlog* (Delft 2006)
- Gemeentearchief Zaanstad, *Nader onderzoek naar de aankoop van onteigend (Joods) vastgoed in de Tweede Wereldoorlog door de voormalige Zaangemeenten* (Zaandam, 2020)
- Kemenade, J.A van, et al. (red.), *Eindrapport van de Contactgroep Tegoeden WOII*, (Amsterdam 2000).
- Lipschitz, Isaac, *De kleine sjoa. Joden in naorlogs Nederland* (Amsterdam, 2001)
- Meijer, Kornelius, *E 100 en de naorlogse rechtspraak met betrekking tot onroerend goed* (Nijmegen, 2008)
- Piersma, Hinke en Jeroen Kemperman, *Openstaande rekeningen. De gemeente Amsterdam en de gevolgen van roof en rechtsherstel, 1940-1945* (Amsterdam, 2015)
- Piersma, Hinke en Marleen van den Berg, *Ontrechting en rechtsherstel. Het Rotterdamse gemeentebeleid inzake ontrechting en rechtsherstel van Joodse oorlogsslachtoffers 1940-1955* (Rotterdam, 2020)
- Schütz, Raymund, *Kille mist: het notariaat en de erfenis van de oorlog* (Amsterdam, 2016)
- Slaa, Robin te, *'Daar dit een immorele aanslag is': de houding van de gemeente Den Haag tegenover Joodse eigenaren van onroerend goed 1940-1945* (Den Haag, 2017)
- Veraart, Wouter, *Ontrechting en rechtsherstel in Nederland en Frankrijk in de jaren van bezetting en wederopbouw* (Rotterdam/Alphen aan de Rijn, 2005)
- Verwajen, Tom, *Joods Gouda II, de laatste 100 jaar Joods leven vanaf ca. 1850* (Engelen, 2016)
- Vos, Maarten Jan, en Serge ter Braake, *Rechtsherstel na de Tweede Wereldoorlog van geroofd Joods onroerend goed. Inzicht in een administratie proces* (Amsterdam, 2013)

Websites

- International Tracing Services Arolsen: <https://collections.arolsen-archives.org>
- Joods Monument: <https://www.joodsmonument.nl>
- Kadaster Archiefviewer: <https://service10.kadaster.nl/> (alleen met abonnement)
- Onderzoeksgids Oorlogsgetroffenen WO2: <https://www.oorlogsgetroffenen.nl>
- Oorlogsbronnen: <https://www.oorlogsbronnen.nl>
- Oorlogslevens: <https://www.oorlogslevens.nl>

Geraadpleegde archieven

NL-GdSAMH 0057. Archief van de gemeente Gouda 1921-1945

- Aankoop gemeentebouwen; overnemen en ruiling, 1941 – 1945, 0057. 3815
- Aankoop van grond, overname, ruiling, 1941 – 1946, 0057. 3820
- Afschriften van notariële akten van koop en verkoop onroerend goed, 1927 – 1942, 0057. 1344
- Bureau roerende goederen van vijanden en landverraders, 1945, 1946, 0057. 4878
- Elektriciteitsvoorziening. Algemeen dossier 1943-1946, 0057. 4277-4278

- Elektriciteits- en gasvoorziening. Aansluitingen 1941-1946, 0057. 4288
- Gemeenteverslagen 1941-1945, 0057. 4977
- Herstel en wederopbouw, 0057. 1349
- Hondenbelasting, 1941 – 1945, 0057. 3844
- Lichtfabriek 1941-1945, 0057. 4280
- Lichtfabriek. Financiën 1942-1947, 0057. 4299
- Lichtfabriek. Verslagen 1941-1945, 0057. 4304
- Ontheffingen of vermindering van schoolgelden lager onderwijs, uitgebreid lager onderwijs en buitengewoon lager onderwijs, 1941 – 1946, 0057. 3862
- Oorlogsschade, 1940 – 1946, 0057. 4855-4856
- Oorlogsschade 1944-1946, 0057. 4856
- Opcenten op de personele belasting, 1941 – 1946, 0057. 3839
- Opcenten op de grondbelasting (gebouwd), 1941 – 1946, 0057. 3840
- Rechtsherstel, 1945, 1946, 0057. 4876
- Registers houdende de overeenkomsten van huur en verhuur, van koop en verkoop enzovoort betreffende de eigendommen der gemeente, 1940 – 1946, 0057. 1049-1050
- Sluiting diverse bedrijven (verordening 30/1943), 1943, 0057. 4852
- Steun in geval van oorlog. / Oorlogsgeweldschade. Algemeen dossier 1946-1975, 0057. 4256
- Straatgeld en riolen, 1941-1945, 0057. 3865
- Waterleiding. Algemeen dossier 1941-1945, 0057. 4269
- Waterleiding. Financiën 1941-1945, 0057. 4273

NL-GdSAMH 0479. Archief van de dienst Openbare Werken te Gouda 1946-1988

- Aankopen, verkoop en ruiling van onroerend goed, Markt 1946-1988, 0479. 43
- Aankopen, verkoop en ruiling van onroerend goed, Nieuwe Markt 1946-1988, 0479. 47

NL-GdSAMH 0520. Archief van de gemeente Gouda, 1946-1975

- Aankoop diverse stoepen aan diverse straten 1948-1973, 0520. 6560-6803
- Aansprakelijkheid naar burgerlijk recht. / Wettelijke aansprakelijkheid. Schadegevallen, 1946 – 1955, 0520. 6485-6486
- Besluitenlijsten vergaderingen B & W, 1950, 0520. 9852-9853
- Dienstgebouw aan de Markt, 1956 – 1965, 0520. 7709
- Dienstgebouw. Markt 30, 1946 – 1950, 0520. 7707-7708
- Directe belastingen. Algemeen dossier, 1946 – 1975, 0520. 45
- Eigendom en bezit. Algemeen dossier, 1948 – 1975, 0520. 6506
- Elektriciteitsvoorziening. Algemeen dossier, 1946 – 1955, 0520. 2839
- Gasvoorziening. Algemeen dossier 1946-1955, 0520. 3451
- Gemeentelijke belastingen. Algemeen dossier, 1947 -1970, 0520. 42
- Gemeentepanden. Algemeen dossier, 1946 – 1972, 0520. 6512
- Gemeenteverslag, 1945 – 1956, 0520. 6354-6356 Grondbelasting. Opcenten op de hoofdsom. Algemeen dossier, 1946 – 1976, 0520. 48
- Oorlogsgeweldschade. Individuele gevallen 1946-1960, 0520. 4266-4275
- Oorlogsschade eigendommen publiekrechtelijke lichamen. / Gemeente-gebouwen 1944-1956, 0520. 7268
- Personele belasting. Algemeen dossier, 1946 – 1977, 0520. 56
- Raadsnotulen 1949, 0520. 10119
- Raadsnotulen 1950, 0520. 9940
- Raadsvoorstellen 1949-1950, 0520. 9908-9909
- Rechtsverwerking. / Voeren van rechtsgedingen, 1952 – 1972, 0520. 6498
- Regeling voorschotten Duitse renten, 0520. 4265
- Steun aan slachtoffers van verzet en represailles. Declaraties 1946-1948, 0520. 4283

- Verkrijging door verjaring van grond, gelegen tussen Lange Tiendeweg, Rozendaal en Zeugstraat, 1951, 0520. 8642
- Vorderingen Duitse bezetting, 0520. 8662-8663
- Vordering Oosthaven 31 voor gebruik gemeente, ca. 1948, 0520. 7666-7668
- Vreemdelingen. Algemeen dossier, 1946 – 1961, 0520. 4286
- Zorg voor getroffen en bij oorlog. Algemeen dossier 1946-1957, 0520. 4260

NL-GdSAMH 0346. Archief van de commissaris van politie (gemeentepolitie) te Gouda 1816-1993

- Inlichtingen personen, 1944-1947, 0346. 1070
- Politiebureau. Diversen 1947-1987, 0346. 1320
- Politiebureau Markt 27 en 72 Arti-Legi. Verbouwingen en correspondentie 1947-1961, 0346. 1326

NL-GdSAMH 1449. Woningkaarten Gouda 1939-1994

- Fluwelensingel, 1449. 17
- Krugerlaan, 1449. 35
- Markt, 1449. 41

NL-GdSAMH 0193. Periodieken

- Adresboek voor de gemeente Gouda 1942
- Adresboek voor de gemeente Gouda 1950

NL-HaNa toegang 2.09.16 Nederlandse Beheersinstituut (NBI) 1945-1967, Beheersdossiers

- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16.02, Inventarisnummer: 49411, Broek, L.M. van der, Rotterdam
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16.02, Inventarisnummer: 49415, Broek, L. van, Amsterdam
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16.02, Inventarisnummer: 49444, Broek-Benedictus, E. van, Rotterdam
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16.09, Inventarisnummer: 113784, Leefsma, J., Gouda
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16.10, Inventarisnummer: 126824, Michaelis, C., Gouda
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16.10, Inventarisnummer: 131142, Monasch, M., Rotterdam
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16.10, Inventarisnummer: 135192, Mogendorff, C.J., Gouda
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16.10, Inventarisnummer: 135215, Mogendorff-Meijer, M., Gouda
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16.10, Inventarisnummer: 135218, Mogendorff, S.J.H., Gouda
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.16.15, Inventarisnummer: 192632, Vroman-Vroman, A., Gouda

NL-HaNa, toegang 2.09.48, Raad voor het Rechtsherstel, Afdeling Onroerende Goederen, 1945-1959

- Nummer Archiefinventaris: 2.09.48.02, Inventarisnummer: 167, Bor - Bruin
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.48.02, Inventarisnummer: 183, Ledeboer - Lieck
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.48.02, Inventarisnummer: 186, Meijers - Muller
- Nummer Archiefinventaris: 2.09.48.02, Inventarisnummer: 199, Vis - Vunderink

Bijlage I: Overzicht van alle Goudse adressen die voorkomen in de Verkaufsbücher

KLEIWEG 67/69, GOUDA

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 532.5; laufnummer 1975)

Eigenaar: N.J. Cats / J. Loef (ieder ½)

Koper: J. Loef (Kleiweg 69, Gouda)

Koopdatum (definitief): 8-1-1943

Beheerder: ANBO

Notaris: Kranenburg

Verkoopprijs 9000,-

Verkoopkosten: 270,-

Netto bedrag: 4911,42

Overschrijving netto bedrag op 8-6-1943 aan VVRA

Kadastrale aanduiding 1943: B 30 en B 31

Kadastrale aanduiding 2021: B 3303

De twee panden worden in 1927 door Nathan Jacob Cats gekocht van kleermaker Albert van Os. Nathan woont vanaf zijn huwelijk in 1930 samen met Wilhelmina van der Noll op Kleiweg 67. Het echtpaar krijgt twee zonen en een dochter en heeft een zaak in gereedschappen en elektriciteitsartikelen. De toekomst van Nathan lijkt in eerste instantie minder gevaar te lopen, omdat hij een 'Arische', niet-Joodse vrouw heeft. Maar die 'veiligheid' duurt niet lang. In december 1942 wordt Nathan door de politie gearresteerd en naar kamp Westerbork gedeporteerd en vervolgens op transport gezet naar Auschwitz. Op 29 januari 1943 is Nathan Cats in Auschwitz vermoord.

Nathans niet-Joodse gezin (de 3 kinderen worden aangeduid als half-arisch) loopt verder tijdens de oorlog geen gevaar meer en blijft wonen op Kleiweg 67. Huisnummer 69 wordt echter op 8 januari 1943 verkocht aan Jacob Loef. Dit is de zakenpartner van Nathan Cats en al voor de helft eigenaar van de panden. De helft van de twee panden, de helft die eigendom is van Cats, wordt al onteigend op 14-9-1942. In het kadaster wordt in dienstjaar 1946 de overdracht geregistreerd aan de echtgenote van Nathan Jacob Cats, Wilhelmina van der Noll en haar kinderen. De details van deze overdracht en eventueel verder rechtsherstel zijn niet bekend.

WILLENS I, GOUDA (NU ZUIDELIJKE STEIJNKADE I)

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 532.6; laufnummer 2259)

Eigenaar: D. de Wolff

Koper: W. Brunt (Fluwelensingel 7, Gouda)

Koopdatum (definitief): 31-1-1943

Beheerder: ANBO

Notaris: Verheggen

Verkoopprijs 8500,-

Verkoopkosten: 255,-

Netto bedrag: 2936,04

Overschrijving op 17-6-1943 aan VVRA

Kadastrale aanduiding 1943: K 2350 en 2352

Kadastrale aanduiding 2021: K 2727

Het perceel aan Willens 1 staat nu bekend als Zuidelijke Steijnkade 1-2, vroeger bekend als koffiehuis of café De Kap. Het is in 1943 het eigendom van papierfabrikant David de Wolf (1872-1942). David de Wolff is getrouwd met Sara de Jong (1879-1942). Al in de Vrije Pers van 3 juli 1945 doet bewindvoerder Doorninck een oproep aan allen die schulden hebben van of voor D. de Wolff zich te melden. David en Sara zijn al in november 1942 op transport naar Duitsland gezet en in Auschwitz omgebracht op 5 november 1942. Ze hadden 7 kinderen: Rachel, Isaac Salomon, Judith, Salomon Liefman, Bernard Liefman, Jacob Liefman en Abraham Liefman. Judith, Abraham Liefman en Jacob Liefman overleden al voor de oorlog. Rachel komt met haar man en dochter om in Auschwitz. De overige drie zonen overleven de oorlog. Het pand wordt in 1943 verkocht aan Willem Brunt, die het blijkbaar verhuurt aan A. de Gelder die in 1944 een vergunning aanvraagt om er een meubelfabriek in uit te oefenen.

Na de oorlog wordt de koop ongedaan gemaakt en de 2 percelen in 1948 overgedragen aan de bewindvoerder Van Doorninck, die de belangen behartigt van (de erfgenamen van) David de Wolff. Het straatgedeelte van het perceel wordt in 1952 verkocht aan de gemeente. Het huis en erf worden in 1954 verkocht op een veiling aan Hermanus van Eijk. Details over het rechtsherstel zijn niet bekend.

ROZENDAAL 15, GOUDA

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 532.6; laufnummer 2425)

Eigenaar: M.J. Themans

Koper: M.B. Middelkoop (Graaf Florisweg 109, Gouda)

Koopdatum (definitief): 19-3-1943

Beheerder: ANBO

Notaris: Verheggen

Verkoopprijs 1800,-

Verkoopkosten: 54,-

Netto bedrag: 1185,17

Overschrijving 17-6-1943 aan VVRA

Kadastrale aanduiding 1943: C 2058

Kadastrale aanduiding 2021: C 3575

Het pand aan de Rozendaal 15 is een huis en erf dat op naam staat van vier personen die elk een kwart bezitten: koopman Mozes Jacob Themans (uit Rotterdam), architect Jacob of Jacques van Gelderen (uit Rotterdam), koopman Philip of Frits van Gelderen (uit Antwerpen) en onderwijzeres Roosje Cats (uit Rotterdam). Zij bezitten veel meer panden en percelen in Gouda, als erfgenamen van Izak (Aaron) Cats, een fabrikant die geboren is in 1855 in Gouda en overleden in Rotterdam in 1929. Al deze panden en percelen worden in 1941 onteigend. Uiteindelijk worden er vier daarvan tijdens de Tweede Wereldoorlog verkocht aan verschillende eigenaren: Rozendaal 6, Rozendaal 15, Lange Tiendeweg 57/59 en Stoofsteeg 4. Mozes Jacob Themans overleeft de oorlog en overlijdt in 1956 in Rotterdam. Roosje Cats overleeft eveneens en overlijdt in 1966 in Rotterdam en ook Philip

of Frits van Gelderen komt de oorlog door, hij overlijdt in 1960 in Antwerpen. Jacob of Jacques van Gelderen wordt omgebracht in 1944 in Auschwitz.

Het pand aan de Rozendaal 15 wordt verkocht aan Gouwenaar en bouwkundige Marinus Burger Middelkoop. Hij koopt meer panden op die oorspronkelijk Joods bezit zijn, namelijk ook Wilhelminastraat 60 (zie hierna). Een stukje straat wordt van het perceel afgescheiden en verkocht aan de gemeente Gouda, vermoedelijk het stoepgedeelte. In 1947 vindt de overdracht plaats, volgens de kadastrale inschrijving "Herstel Rechtsverkeer" en komt het perceel weer in rechtmatig eigendom van de oorspronkelijke vier eigenaren en/of diens erfgenamen.

WILHELMINASTRAAT 60, GOUDA

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 532.7; laufnummer 2821)

Eigenaar: S. Boeki-Frank

Koper: M.B. Middelkoop (Graaf Florisweg 109, Gouda)

Koopdatum (definitief): 12-3-1943

Beheerder: ANBO

Notaris: Verheggen

Verkoopprijs 2250,-

Verkoopkosten: 67,50

Netto bedrag: 869,41

Overschrijving 24-6-1943 aan VVRA

Kadastrale aanduiding 1943: C 3319

Kadastrale aanduiding 2021: C 3319

Het perceel met adres Wilhelminastraat 60 bestaat uit een huis, werkplaats en erf en is aan het begin van de Tweede Wereldoorlog in eigendom van Sara Frenk, weduwe van Hartog Boeki. Zij zelf woont in Rotterdam. Het huis in Gouda wordt sinds 1932 bewoond door haar broer, Simon Frenk met echtgenote Rachel Cats en dochter Heintje. Aan het begin van de oorlog wordt de straatnaam Wilhelminastraat verboden en veranderd in Vogelenzang. Het gezin wordt al in 1942 gearresteerd. Rachel en Heintje worden vanuit Westerbork op 7 september 1942 op transport gezet naar Auschwitz, waar ze gelijk vermoord worden op 9 september. Simon is dan al van ze gescheiden en wordt omgebracht in dwangarbeiderskamp Seibersdorf. Sara Boeki-Frenk wordt op 1 oktober 1942 vermoord in Auschwitz.

Wilhelminastraat wordt net zoals Rozendaal 15 hiervoor in 1943 verkocht aan M.B. Middelkoop, die het in het volgende jaar doorverkoopt aan Dirk Johan Valkhoff, een koopman uit Gouda. In 1948 wordt het perceel overgedragen aan de bewindvoerder van de omgekomen Sara Boeki-Frenk, Jacob Boeki, een koopman uit Brussel en hoogstwaarschijnlijk familie van haar overleden man. In 1954 wordt Wilhelminastraat 60 geveild. Verdere gegevens over rechtsherstel of schikking zijn niet onderzocht.

LANGE TIENDEWEG 57/59, GOUDA

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 532.7; laufnummer 2822/2823)

Eigenaar: M.J. Themas und G.

Koper: C. Leeflang (Lange Tiendeweg 57, Gouda)

Koopdatum (definitief): 12-3-1943

Beheerder: ANBO

Notaris: Verheggen

Verkoopprijs 6000,-

Verkoopkosten: 228,-

Netto bedrag: 416,40

Overschrijving 9-7-1943 aan VVRA

Kadastrale aanduiding 1943: C 2680

Kadastrale aanduiding 2021: C 3950

Het pand aan Lange Tiendeweg 57-59 is wederom een perceel dat op naam staat van vier personen die elk een kwart bezitten: koopman Mozes Jacob Themans (uit Rotterdam), architect Jacob of Jacques van Gelderen (uit Rotterdam), koopman Philip of Frits van Gelderen (uit Antwerpen) en onderwijzeres Roosje Cats (uit Rotterdam). Het pand wordt gehuurd door Coenraad Leeflang die er een café in uitbaat en er zelf woont. In 1943 koopt hij zowel het perceel aan de Lange Tiendeweg als aan de Rozendaal 6 (een pakhuis dat grenst aan de achterkant van het perceel aan de Tiendeweg), eveneens in het bezit van de vier hiervoor genoemde eigenaren. In 1947 worden de twee percelen terug overgedragen aan de oorspronkelijk eigenaren. Verdere gegevens over rechtsherstel of een eventuele schikking zijn niet onderzocht.

ROZENDAAL 6, GOUDA

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 532.7; laufnummer 2822/2823)

Eigenaar: M.J. Themas und G.

Koper: C. Leeflang (Lange Tiendeweg 57, Gouda)

Koopdatum (definitief): 12-3-1943

Beheerder: ANBO

Notaris: Verheggen

Verkoopprijs 1600,-

Verkoopkosten: 0,-

Netto bedrag: ?

Overschrijving ?

Kadastrale aanduiding 1943: C 3310

Kadastrale aanduiding 2021: C 4198

Zie hiervoor, bij Lange Tiendeweg 57/59

STOOFSTEEG 4, GOUDA

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 536.9; laufnummer 8060)

Eigenaar: M.J. Themas und G.

Koper: Firma B. Verzijl (Korte Tiendeweg 1, Gouda)

Koopdatum (voorlopig): 24-6-1943

Beheerder: ANBO
 Notaris: ?
 Verkoopprijs 2000,-
 Verkoopkosten: 60,-
 Netto bedrag: 55,70
 Overschrijving 26-6-1944 aan Konto Ruckhelling?

Kadastrale aanduiding 1943: C 2787
Kadastrale aanduiding 2021: C 2787

Het pand, een pakhuis, aan de Stoofsteeg 4 staat, net zoals de voorgaande adressen, in 1943 op naam van vier personen die elk een kwart bezitten: koopman Mozes Jacob Themans (uit Rotterdam), architect Jacob of Jacques van Gelderen (uit Rotterdam), koopman Philip of Frits van Gelderen (uit Antwerpen) en onderwijzeres Roosje Cats (uit Rotterdam). Het wordt in 1943 verkocht aan de Firma Bernard Verzijl. Na 1945 wordt het pand niet automatisch terug overgedragen aan de oorspronkelijke eigenaren, het blijft geregistreerd op naam van de firma Verzijl. Welk rechtsherstel of minnelijke schikking dan wel hebben plaatsgevonden, is niet nader onderzocht.

FLUWELENSINGEL 32, GOUDA

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 532.7; laufnummer 2868)

Eigenaar: A.S. van Wijnbergen
 Koper: J.G.W.F. Bik (Blekerssingel 55, Gouda)
 Koopdatum (definitief): 26-2-1943
 Beheerder: ANBO
 Notaris: Van Kranenburg
 Verkoopprijs 7000,-
 Verkoopkosten: 210,-
 Netto bedrag: 1059,19
 Overschrijving 20-8-1943 aan VVRA

Kadastrale aanduiding 1943: A 6306
Kadastrale aanduiding 2021: A 6306

Het perceel aan de Fluwelensingel 32 met een huis en tuin is aan het begin van de oorlog in bezit van Andries Samuel van Wijnbergen. Hij bezit meerdere percelen in Gouda, waaronder ook het volgende aan de Lazaruskade. Hij woont echter sinds 1935 in het huis aan de Fluwelensingel samen met zijn echtgenote, Carolina Julia Adriana Hamerslag en dochter Andrea Hermina van Wijnbergen. Zijn echtgenote is niet Joods, zijn dochter wordt op de lijst met Joodse inwoners uit 1941 aangeduid als half joods. Door zijn gemengde huwelijk is Andries lange tijd gevrijwaard van vervolging. Toch wordt zijn bezit in 1941 onteigend en geregistreerd in het kadaster. In 1943 wordt het perceel aan de Fluwelensingel verkocht aan Johannes Gerardus Wilhelmus (Jan) Bik, de man van de zuster van Carolina en oom en latere voogd van Andrea. De familie Van Wijnbergen mag daarom blijven wonen in het huis. Een jaar later slaat het noodlot alsnog toe voor Andries zelf. Zijn lichaam wordt gevonden bij een boerderij aan de Ringdijk, nu Provinciale Weg in Moordrecht. Hij blijkt te zijn doodgeschoten door Han de Balvert, zogenaamd bij een poging tot ontvluchten na arrestatie. Zijn vrouw en dochter

worden uit het huis gezet, waarna het wordt ingenomen door Duitsers. In 1948 wordt het pand weer officieel overgedragen aan de weduwe van Andries, Carolina Hamerslag.

LAZARUSKADE 31, GOUDA

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 536.1; laufnummer 3459)

Eigenaar: A.S. van Wijnbergen

Koper: Firma Koole en Vis (Lazaruskade 1, Gouda)

Koopdatum (definitief): 25-3-1943

Beheerder: ANBO

Notaris: Van Mourik Broekman

Verkoopprijs 10300,-

Verkoopkosten: 309,-

Netto bedrag: 9241,91

Overschrijving 16-8-1943 aan VVRA

Kadastrale aanduiding 1943: E 3857, 3855, E 3862, later E 4347

Kadastrale aanduiding 2021: E 6056 (deels)

Onder het adres Lazaruskade 31 in de Verkaufsbücher blijken 3 kadastrale nummers te vallen in bezit van de hiervoor genoemde Andries Samuel van Wijnbergen. Het betreffen percelen, die bestaan uit schuren, erven, een poort en een werkplaats, tussen de Lazaruskade en Westerkade. Ze worden verkocht aan de firma Koole en Vis in Gouda, die gerund wordt door meubelfabrikanten Johannes Cornelis Koole en Pieter Dirk Vis. De percelen worden in 1948 terug overgedragen aan Carolina Hamerslag die het in hetzelfde jaar terug verkoopt aan de firma Koole en Vis. Verdere details over de overdracht of een schikking zijn niet onderzocht.

ZEUGSTRAAT 4, GOUDA

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 536.2; laufnummer 3725)

Eigenaar: David Salomon Cats

Koper: Cornelis Michaelis (Zeugstraat 4c, Gouda)

Koopdatum (definitief): 5-4-1943

Beheerder: ANBO

Notaris: Verheggen

Verkoopprijs 3400,-

Verkoopkosten: 103,-

Netto bedrag: 1553,58

Overschrijving 16-8-1943 aan VVRA

Kadastrale aanduiding 1943: C 593

Kadastrale aanduiding 2021: C 593

Het pakhuis aan de Zeugstraat 4 is in eigendom bij David Salomon Cats. Hij, zijn echtgenote Anna en zonen Siegfried (Fred) en Benno, wonen voor en in de oorlog op de Lange Tiendeweg 15. Al zijn panden worden onteigend op 14 september 1942, ook Zeugstraat 2. Zeugstraat 4 wordt in 1943 verkocht aan Cornelis Michaelis die het in 1947 weer moet overdragen aan de weduwe van Cats, Anna Cats-van Dijk. Michaelis huurt het pand al sinds de jaren dertig om er een garage in uit te oefenen,

garage “Entax”. Het echtpaar overleeft de oorlog door onder te duiken. David Salomon Cats overlijdt in 1947. In 1960 wordt Zeugstraat nogmaals, maar nu rechtmatig verkocht aan Cornelis Michaelis. Welke schikking er precies is getroffen tussen Anna Cats-van Dijk en Cornelis Michaëlis is niet bekend.

KRUGERLAAN 35, GOUDA

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 536.8; laufnummer 7770)

Eigenaar: S. Meyer

Koper: D. Broer (Kleiweg 4, Gouda)

Koopdatum (definitief): 15-6-1944

Beheerder: ANBO

Notaris: Bomers

Verkoopprijs 7250,-

Verkoopkosten: 420,-

Netto bedrag: 7581,01

Overschrijving 15-6-1944 aan ?

Kadastrale aanduiding 1943: A 4090

Kadastrale aanduiding 2021: K 2664

Het perceel aan de Krugerlaan 35 is tot de onteigening in 1941 in bezit van kaashandelaar Simon Meyer. Het wordt in 1944 verkocht aan kruidenier Daam Broer, evenals het hierna volgende adres Krugerlaan 87. In 1949 wordt voor beide percelen rechtsherstel toegepast en komen ze weer in handen van de oorspronkelijke rechtmatige eigenaars. Samuel Meyer heeft de oorlog overleefd, zijn echtgenote Helena Troostwijk is overleden in Wageningen in 1944, zoon Bertus Samuel en dochters Roosje en Jacoba Keetje zijn allemaal vermoord in Auschwitz. Samuel Meyer trouwt na de oorlog met Sara Teixeira de Mattos, de voormalig directrice van het Joods Bejaardentehuis, die eveneens de oorlog heeft overleefd. In 1945 en 1946 wordt het huis echter nog bewoond door een andere familie, het duurt even tot volledig rechtsherstel heeft plaatsgevonden en Samuel en Sara kunnen gaan wonen aan de Krugerlaan. Welke schikking er precies heeft plaatsgevonden, tussen Daam Broer, Samuel Meyer en de huurders, is niet bekend.

I0M2 STOEP, GOUDA

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 536.2; laufnummer 4110)

Eigenaar: L. van Broek

Koper: Gemeente Gouda

Koopdatum (voorlopig): ?

Beheerder: ANBO

Notaris: ?

Verkoopprijs 0,10

Verkoopkosten:

Netto bedrag:

Overschrijving ?

Kadastrale aanduiding 1943: C 3280 (deels)

Kadastrale aanduiding 2021: C 3580 (deels)

Op basis van de index op eigenaren kon L. van Broek geïdentificeerd worden als Levie of Leo van Broek. De verkochte 10 m² stoep blijkt onderdeel uit te maken van het perceel C 3280, dat in 1941 onteigend wordt. In 1944 koopt de gemeente Gouda deze stoep voor 0,10 cent. Het wordt afgesplitst van perceel C 3280, dat een nieuw nummer krijgt, C 3576, huidig adres Rozendaal 9 - 13. Dit kadastrale nummer wordt na de oorlog weer overgedragen naar de erfgenamen van de oorspronkelijke eigenaar Leo van Broek en wordt in 1954 geveild. Het stoepgedeelte gaat uiteindelijk op in het nummer nieuwe C 3580, dat na meerdere samenvoegingen nu C 4597 betreft, dit is de gehele straat en het grootste deel van de stoep in de Wilhelminastraat en Rozendaal. Zie verder paragraaf 3.2.

GRAVIN JACOBASTRAAT 15, 29, 31, GOUDA

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 536.7; laufnummer 7069)

Eigenaar: Alida Croiset-van Dijk

Koper: M.A. Coster en C.J.A. Lavigne (Den Haag)

Koopdatum (definitief): 3-12-1943

Beheerder: ANBO

Notaris: Van Mourik Broekman

Verkoopprijs 12000,-

Verkoopkosten: 360,-

Netto bedrag: 5735,88

Overschrijving 25-3-1944 naar VVRA

Kadastrale aanduiding 1943: A 6580 (nr. 15), A 6572 (nr. 31), A 6573 (nr. 29)

Kadastrale aanduiding 2021: I 1909 (nr. 15), I 1901 (nr. 31), I 1902 (nr. 29)

Alida Croiset-van Dijk, geboren in 1879 in Rotterdam en sinds 1926 weduwe van Heiman Croiset, bezit drie huizen in Gouda op de Gravin Jacobastraat 15, 29 en 31. Zelf woont ze in Scheveningen, op de Neptunusstraat 144. Ze heeft de huizen gekocht kort na de bouw van de Gravin Jacobastraat in 1935 en verhuurt ze. Op 15 september 1942 worden de panden onteigend en als zodanig ingeschreven in het kadaster. Op 3 december 1943 worden de drie huizen verkocht voor in totaal 12000 gulden aan Marinus Andries Coster en voor Gerardus Jacobus Aloysius Lavigne, respectievelijk een bouwkundige en een ambtenaar uit Den Haag. In dienstjaar 1949 worden de drie panden weer ingeschreven op naam van Alida. Zij is echter al op 10 september 1942 in Auschwitz vermoord. Volgens een erfrechtverklaring zijn er vier erfgenamen, twee neven, een nicht en een broer. Van de broer is in 1949 tijdens het opstellen van de verklaring nog niet duidelijk is of hij de oorlog heeft overleefd, maar later blijkt dat hij in oktober 1942 al in Auschwitz is vermoord. Een van de erfgenamen Heiman van Lier is tevens de bewindvoerder over haar boedel. De drie huizen worden in 1952 verkocht op een veiling voor totaal 17600 gulden.

KRUGERLAAN 87, GOUDA

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 536.8; laufnummer 7771)

Eigenaar: S.J. Vroman

Koper: D. Broer (Kleiweg 4, Gouda)

Koopdatum (definitief): 15-6-1944

Beheerder: ANBO

Notaris: Bomers

Verkoopprijs 6750,-

Verkoopkosten: ?

Netto bedrag: ?

Overschrijving ?

Kadastrale aanduiding 1943: A 4441

Kadastrale aanduiding 2021: K 2639

Het pand is in eigendom bij Samuel Joseph Vroman sinds 1918. Het wordt op 15 september 1942 onteigend en vervolgens in 1944 verkocht aan Daam Broer. Samuel Joseph Vroman is dan al overleden in Bussum op 5 januari 1942. Zoon Jaap was net voor de oorlog naar Israël geëmigreerd, zoon Leo was terechtgekomen in Nederlands-Indië en overleefde daar internering. Echtgenote Anna Vroman wordt gearresteerd en komt via Westerbork in Theresienstadt terecht, waar ze weet te overleven. In de oorlog wordt het huis verhuurd aan anderen. Na de oorlog wonen David Salomon Cats, echtgenote Anna Cats-van Dijk en zonen Fred en Benno er. In 1949 wordt het pand officieel overgedragen aan de erfgenamen van Samuel Joseph door Daam Broer volgens een besluit van de Raad voor het Rechtsherstel. Het pand wordt in 1955 door Anna Vroman en haar zoons Leo en Jaap verkocht. Zij wonen dan allemaal al niet meer in Nederland.

MARKT 28, 29, GOUDA

(Verkaufsbücher, toegang 2.09.16, inv.nr 536.9; laufnummer 7982)

Eigenaar: M. Monasch

Koper: Gemeente Gouda

Koopdatum (definitief): 15-6-1944

Beheerder: ANBO

Notaris: ?
Verkoopprijs 12500,-
Verkoopkosten: 375,-
Netto bedrag: 12267,50
Overschrijving 31-1-1945 naar VVRA

Kadastrale aanduiding 1943: C 3102
Kadastrale aanduiding 2021: C 3852

Het pand Markt 28-29 is in eigendom sinds 1903 bij Meijer Monasch. In 1934 verhuist hij naar Rotterdam, maar het pand blijft in zijn eigendom. Het wordt onteigend op 15 september 1942. Monasch wordt gearresteerd in Rotterdam op 5 oktober 1942 en vermoord in Auschwitz op 19 oktober 1942. Zijn echtgenote is al voor de oorlog overleden, ze hebben één dochter Sophia Roza Monasch die op 2 juli 1943 in Sobibor wordt vermoord. In ieder geval twee broers van Meijer Monasch hebben de oorlog overleefd. Volgens de *Verkaufsbücher* wordt het pand Markt 28-29 verkocht in 1944 aan de gemeente Gouda. Deze verkoopt het pand in 1984. Zie verder paragraaf 3.2.